پوختەی

ڕێنووس و خاڵبەندی

پێشکەشە بە مامۆستایان، خوێندکاران،
فێرخوازان و ڕاژەکارانی زمانی کوردی

دیاکۆ هاشمی

پوختەی ڕێنووس و خاڵبەندی، دیاکۆ هاشمی

ناوەڕۆک:

پێشەکی

١. ئەلفبێ
٢. هەمزە
٣. پیتی "ڕ"
٤. پیتی "ک" و "ك"
٥. نەبزوێنی "و w" و بزوێنی "و u" و "وو û"
٦. دەنگی درێژی "ی î"
٧. ئامرازی دانەپاڵی "ی"
٨. "ی"ی نیسبەت (درانەپاڵ)
٩. "هـ" و بزوێنی "ە" لە زمانی کوردیدا
١٠. دووەنگە
١١. پیتی "ت"
١٢. هاوەڵناوی نیشانە
١٣. وشەی لێکدراو
١٤. ژمارەی لێکدراو
١٥. چاوگ و کاری داڕێژراو
١٦. چاوگ و کاری لێکدراو
١٧. چاوگی لێکدراو بە یەک پێشگر
١٨. چاوگی لێکدراو بە "پێ، تێ، لێ"
١٩. چاوگی لێکدراو بە دوو پێشگر
٢٠. "پێ، تێ، لێ" سەربەخۆن
٢١. چاوگی لێکدراو لەگەڵ پێشگری وەک "بە"، "لە"
٢٢. وشەی نافەرهەنگی
٢٣. نیشانەکانی بەردەوامبوون و ئەمر و نەرێکردن
٢٤. "نە"ی ڕەتکردنەوە
٢٥. کێشەی "د"
٢٦. پێشبەند (preposition)
٢٧. پاشبەند
٢٨. ئامرازی لێکدەر
٢٩. کێشەی "بێ" و "بەبێ"
٣٠. هاوەڵکاری چۆنیەتی
٣١. ئامرازەکانی "تر" و "ترین" و وشەی "تر = دیکە"
٣٢. ئامرازی "ش"

٣٣. وشەی بێگانە
٣٤. کێشەی "دە" و "ئە"
٣٥. نیومەودا
٣٦. کێشەی گۆڕانی "وو" بۆ "ۆ"
٣٧. یەک، یێک
٣٨. کێشەی جێناوی لکاوی کات و کۆ
٣٩. کێشەی تێکەڵکردنی "ڤ، ف، و"
٤٠. ڕۆژانی هەفتە
٤١. ناوبەندی "و"
٤٢. کێشەی نووسینی ناو بە هاوەڵناوەوە
٤٣. چەند بڕیارێکی نوێی ئایتی
٤٤. جیاوازیی "پێشگر/پاشگر و "پێشبەند/پاشبەند"
٤٥. نووسینی بکەرنادیار
٤٦. دەستەواژە یان ڕستەی بێکردار
٤٧. هەڵەی باو
٤٨. تایپۆلۆجیی کوردی
٤٩. "یش/ش = هەروەها"
٥٠. پرسیار و وەڵامی چەندیاتەی فێرخوازان
٥١. کورت و پوخت
٥٢. ژیریی دەستکرد
٥٣. پاشەکی
٥٤. ژێدەر
٥٥. خاڵبەندی
٥٦. سوپاسنامە
٥٧. بۆچوون

پێشەکی

«پوختەی ڕێنووس و خاڵبەندی، دیاکۆ هاشمی»

دیاکۆ هاشمی، ڕێنوێنی زمان

زمان نەک تەنیا ئامرازی پێوەندیکردن، بەڵکوو ناسنامە و بنەمای مانەوەی نەتەوەیە. بۆ ئەوەی زمانەکەمان بە پاراوی و یەکگرتوویی بمێنێتەوە، پێویستمان بە ڕێنووسێکی ستاندارد و هاوچەرخ هەیە کە وەڵامدەرەوەی پێویستییەکانی سەردەم بێت.

ئەم وەشانە سەرهێڵەی کتێبی **«پوختەی ڕێنووس و خاڵبەندی، دیاکۆ هاشمی»** بەرهەمی ساڵانێک کارکردنی ورد و تاوتوێکردنی سەدان خاڵی جێی ناکۆکییە. ئامانجی سەرەکیی ئەم ڕێنووسە، تێپەڕاندنی ئەو ئاڵۆزی و دووددڵییانەیە کە نووسەران و خوێنەرانی کورد لە کاتی نووسیندا ڕووبەڕووی دەبنەوە.

لەم وەشانەدا، کە لەسەر بنەمای بڕیارەکانی گرووپە ئایتییە کوردییەکان و ئەکادیمیای کوردی بەرهەم هاتووە، جەخت لەسەر چەند بنەمایەکی زانستی کراوەتەوە:

- «یەکخستنی شێوازی نووسینی وشەکان» بۆ دوورکەوتنەوە لە فرەڕێنووسی.
- «دارشتنەوەی یاساکانی خاڵبەندی» بە جۆرێک کە یارمەتیدەری ڕوونیی واتا و جوانیی دەق بێت.
- «چارەسەرکردنی کێشەی پێشگر و پاشبەندەکان» و جیاکردنەوەی کاری لێکدراو لە چاوگ.
- «زیندووکردنەوەی وشە ڕەسەنەکان» و بەکارهێنانی زاراوەسازیی کوردی لەبری وشەی بیانی.

ئەم دەستکەوتە، هەوڵێکە بۆ ئەوەی نووسینی کوردی بە شکۆ و ڕێکییەکی زانستییەوە دەر بکەوێت. هیوادارم ببێتە سەرچاوەیەکی متمانەپێکراو بۆ هەموو ئەو کەسانەی خەمخۆری پاراستنی زمانی کوردین.

دیاکۆ هاشمی، مامۆستای ڕێنوێنی زمان، سوید

١. ئەلفبێ

ئـ ـا ـ ب ـ پ ـ ت ـ ج ـ چ ـ ح ـ خ ـ د ـ ر ـ ڕ ـ ز ـ ژ ـ س ـ ش ـ ع ـ غ ـ ف ـ ڤ ـ ق ـ ک ـ گ ـ ل ـ ڵ ـ م ـ ن ـ هـ ـ ە ـ و ـ وو ـ ۆ ـ ی ـ ێ.

***

ڕوونکردنەوە:

پیتەکان: ٣٤ پیت

بزوێنەکان: ٨ دەنگ، ٧ پیت + ١ بزرۆکە "i" کە پیتی بۆ دانەنراوە.

دوو پیتی "**و، ی**" هەم ئەرکی بزوێن و هەمیش ئەرکی نەبزوێن دەگێڕن.

لە زمانی کوردیدا، وشەی لێکدراو، لە پلەی یەکەمدا، بەبێ هیچ ناوبەندێک پێکەوە دەلکێنرێت. ئەگەر نەکرا، ئەو کاتە ناوبەند بەکار دەهێنین. هەروەها لە هەموو زمانەکانی دنیادا چونکە وشەی "**Alphabet**" پێکەوە لکێنراوە، ئێمەش هەر دەنووسین: "ئەلفبێ"، نەک "ئەلفوبێ" یان "ئەلف بێ".

پیتەلکاو و پیتەنەلکاو:

بەشێک لەم پیتانە پیتەلکاون، واتە لە هەر دوو لاوە دەلکێن بە پیتی پێش و پاش خۆیانەوە و بەشێکیشیان تەنیا لە یەک لاوە دەلکێن کە پێیان دەوترێت "پیتەنەلکاو".

پیتەلکاوەکان:

ئـ ـ ب ـ پ ـ ت ـ ج ـ چ ـ ح ـ خ ـ س ـ ش ـ ع ـ غ ـ ف ـ ڤ ـ ق ـ ک ـ گ ـ ل ـ ڵ ـ م ـ ن ـ هـ ـ ی ـ ێ.

پیتەنەلکاوەکان:

ا ـ د ـ ر ـ ڕ ـ ز ـ ژ ـ ە ـ و ـ وو ـ ۆ.

***

تەختەکلیلی کوردی

لەبەر تایبەتمەندیی ئەلفبێی کوردی، واتە هەبوونی پیتی جیاواز و تایبەتی وەک "**ئ، ڕ، ڵ، ۆ**" و جیاوازیی "**هـ**" و بزوێنی "**ە**"، بۆ نووسینی زمانی کوردی پێویستە کەڵک لە تەختەکلیلی کوردی وەربگیرێت، ئەگینا نووسینەکان تێک دەچن. ئەوڕۆکە

تەختەکلیلی کوردی بەشێکی خۆکارە لەناو سیستەمی تەختەکلیلەکانی کۆمپیوتەرەکاندا.
دەتوانن لە بەشی ڕێکخستن، زمان و تەختەکلیل لەناو کۆمپیوتەرەکەتاندا، تەختەکلیلی کوردی چالاک بکەن.
لەسەر مێژووی تەختەکلیلی کوردی و شێوازە جۆربەجۆرەکانی تەختەکلیلی کوردی، دەتوانن لێرە زانیاریی زیاتر بەدەست بهێنن:
http://unicode.ekrg.org/download.html

٢. هەمزە (ئ)

لەم دۆخانەدا هەمزە دەسڕینەوە:
خۆراوا، ڕۆژاوا، مالّاوایی
نەک: خۆرئاوا، ڕۆژئاوا، مالّئاوایی

***

ڕوونکردنەوە:
هەمزە (ئ) لە سەرەتای وشەی بزوێندارادا دەنووسرێت، وەک "ئاو". لە ناوەڕاستی دوو بزوێندا دەنووسرێت، وەک: "دەرزیئاژن"، بەڵام لە وشەی لێکدراوی وەک ئەمانەدا دەیقرتێنین چونکە هیچ لە واتاکە ناگۆڕێت:

گوڵ + ئاو = گوڵاو نەک: گوڵئاو
خۆر + ئاوا = خۆراوا نەک: خۆرئاوا
گۆشتاو، گوڵاو، ماستاو، ڕۆژاوا، مالّاوایی
نەک: گۆشتئاو، گوڵئاو، ماستئاو، ڕۆژئاوا، مالّئاوایی

هەمزە لە هەموو شوێنێکدا ناقرتێنرێت
لە هەندێک وشەدا ناکرێت هەمزە بقرتێنین، چونکە واتاکەی تێک دەچێت. نموونە:
١. لێوئاڵ
ناکرێت هەمزە لە وشەی "لێوئاڵ"دا بقرتێنین، چونکە قورساییی بزوێنەکە دەکەوێتە سەر "ێ" و "ا" و بەبێ هەمزە واتاکە تێک دەچێت، وەک ئەوەیە بڵێی "لێ واڵ"، کە ئەویش هەڵەیە.
٢. قورئان:
هەروەها ناکرێت هەمزە لە وشەی "قورئان"دا بسڕینەوە، چونکە واتاکەی تێک دەچێت.

هەمزە لە کۆتاییدا (ئ - ء):
زۆربەی پیتەکان شێوازی دەستپێک و کۆتاییان جیاوازن وەک:
"یـ - ی: یاری"
هەمزەش بە هەمان شێوە دەستپێک و کۆتاییی هەیە: "ئـ - ء".

هەمزە نیشانەیەکە تایبەت بە زمانی عەرەبی. لە کاتی پێویستدا بەکاری دەهێنین.
هەر وەک لە سەرەوە باس کرا، هەتا بکرێت دەیقرتێنین. جاری وایە کۆتاییەکەشی لە شیعرێکی کلاسیکی کوردیدا بەکار هێنراوە، ناچارین هەر بە شێوەی " ء" بەکاری بهێنین:

ئەووەڵ و ئاخری دونیا وەکوو دەندان و لەبت
تاجیری ڕوویی جیهان لوئلوء و مەرجانی نییە
سالم

کە ئەمری فەرموو ئەو شاهە بە ئیقرەء
ئەگەر فـەرمانی قەتڵە کێ دەڵێ نەء
قسەی مـــایــەی خرۆشی نەشئەتەینە
دوو عالەم نەشئە جۆشا، لەبیە مەنشەء
مەحوی

٣. پیتی "ڕ"

"ڕ" لە سەرەتا، ناوەڕاست و کۆتاییی وشەدا وەک خۆی دەنووسرێت:

ڕاز، گڕکان، گڕ

ڕوونکردنەوە:

١. "ڕ" و "ر" دوو فۆنیمی جیاوازن و لە سیستەمی یونیکۆددا دوو کۆدی جیاوازیان هەیە.

٢. لە تەختەکلیلی کوردیدا دوگمەی جیاوازیان هەیە. سەیر دەبێت بە دوگمەی "ر"ی سادە بینووسین بەڵام بە "ڕ"ی گڕ بیخوێنینەوە. هەر بۆیە دەنگی گڕی "ڕ" لە سەرەتا و ناوەڕاست و کۆتاییشدا دەنووسین.

لە ئینتەرنێتدا بگەڕێن بەدوای وشەی "ڕاز"
هەروەها بگەڕێن بەدوای وشەی "راز"
بزانن چەندە شتی جیاواز دەردەکەون، چونکە ئەوانە دوو کۆدی جیاوازن. کەوا بێت شتی جیاوازیش دەردەکەوێت. دەبێت خۆمان یەکدەست بکەینەوە.

٤. پیتی "ک" و "ك"

هەرگیز لە هیچ کوێی وشەدا پیتی "ك" بەکار ناهێنین.
پیتی "ک" لە کۆتاییی وشەدا، بەبێ نیشانە دەنووسرێت:
خاک، چەک، پاک
نەک: خاك، چەك، پاك

***

ڕوونکردنەوە:
هەبوونی دوو شێوەپیت "ک و ك" بۆ یەک دەنگ "K"، باش نییە. هەر بۆیە باشترە یەک بژارە بمێنێتەوە.
کورد هەر لە کۆنەوە لە سەرەتای وشە و ناوەڕاستی وشەدا "ک"ی بەبێ نیشانە بەکار هێناوە. وەک:
سەرەتا: کار
ناوەڕاست: لێکۆڵەر
لە کۆتاییدا هەر دوو جۆرەکەی بەکار هێناوە: چاک، چاك
کەوا بێت باشتر وا بوو بۆ یەکدەستکردن، بڕیار بدرێت کە "ك" هەرگیز بەکار نەهێنرێت.
هەر لەبەر ئەوە، "کوردئایتیگرووپ" کە تەختەکلیل و فۆنتی یونیکۆدی کوردییان دروست کرد، بڕیاریان دا تەنیا "ک" لە تەختەکلیلدا بهێڵنەوە.
دواتر ئەم بڕیارە، لەلایەن ئەکادیمیای کوردی و فەرمانگەی ئایتیی کوردستانیشەوە پاڵپشتیی لێ کرا.
هەڵبەت نووسینی ئەمە بە کۆمپیوتەر و بە شێوەی دیجیتاڵی زیاتر پێوەندیی بە جۆری فۆنت و دوگمەی تەختەکلیلەوە هەیە.
گرنگیشە کاتێک بە دەست دەنووسین هەرگیز "ك" بەکار نەهێنین و پاساویشی بۆ نەهێنینەوە کە گوایە ئەمەیان کوردییە و ئەوی تر ناکوردییە، ئەمەیان بۆ نووسین جوانیی تێدایە و ئەوی دیکە تێیدا نییە، هەمووی ڕاهاتنێکی سادەیە، پاش ماوەیەک نووسینی "ک" لە کۆتاییدا پێی ڕادێین: "پاک"

لە ئینتەرنێتدا بگەڕێن بەدوای وشەی "خاک"
هەروەها بگەڕێن بەدوای وشەی "خاك"

بزانن چەندە شتی جیاواز دەردەکەون، چونکە ئەوانە دوو کۆدی جیاوازن، کەوا بێت شتی جیاوازیش دەردەکەون. دەبێت خۆمان یەکدەست بکەینەوە.

پەیامێک بۆ مامۆستایانی ناو پۆل کە جاروبار بە دەست دەنووسن:
تکایە لە جیاتیی "ك"ی نیشانەدار، "ک"ی سادەی بێنیشانە، فێری خوێندکارەکان بکەن.

٥. نەبزوێنی "و w"، بزوێنی کورتی "و u" و بزوێنی درێژی "وو û"

	سەرەتا	ناوەڕاست	کۆتایی
"و w" نەبزوێن:	ون	شەوبۆ	ڕاو
"و u" بزوێنی کورت:	ئومێد	کورد	-
"وو û" بزوێنی درێژ:	ئووبا	کەرکووک	تووـ

نموونەی زۆرتر:

١. "و w" نەبزوێن: وانە، کەویار، ناو
٢. "و u" بزوێنی کورت: ئوستاد، خول، کون
٣. "وو û" بزوێنی درێژ: نووسین، سوور، چوو

"وو" هەمیشە لە کۆتاییی وشەدا پاش نەبزوێن درێژە "وو":

- وەکوو، چوو، موو

نەک: وەکو، چو، مو

تێبینی: دەنگی درێژی "وو" هەر لە کۆنەوە بڕیاری لەسەر دراوە کە بە "وو" بنووسرێت. ئێستاکەش زمانەوانانی گەورە و پڕۆفیسۆرانی خاوەنڕا و هەروەها ئەکادیمیاش هەر سوورن لەسەر بەکارهێنانی "وو" کاتێک کە دەنگەکە درێژە.

٦. دەنگی درێژی "ی آ"

لە سەرەتا نانووسرێت، مەگەر هەمزە "ئ"ی لەگەڵدا بێت:	ئینجا	ئیبراهیم	ئیسلام
لە ناوەڕاست	فڕین	پەڕینەوە	ماسیگر
لە کۆتایی، ١	پەتی	کوردی	قەیسەری
لە کۆتایی، ٢	ئاسایی	پەمەیی	لادێیی

بزوێنی "ی آ":

لە سەرەتا:

لە سەرەتادا نایەت، ئەگەریش بێت دەبێت لە پێشدا هەمزە بنووسین، وەک:

ئیسلام، ئیبراهیم، ئینجا

لە ناوەڕاست:

سیروان، شیر، کوردیزان

لە کۆتایی:

١. لە کۆتاییدا کاتێک پێش لە "ی آ" دەنگی نەبزوێن بێت، ئەو کاتە هەر بە یەک "ی" دەنووسرێت نەک "یی":

مەستی، بی، سی، مەحوی، نالی، کوردی، سویدی

٢. لە کۆتاییدا کاتێک پێش لە "ی آ" دەنگی بزوێن (ا، ە، ۆ، وو، ی، ێ) بێت، ئەو کاتە ناوبەندی نەبزوێنی "ی" دەخەینە نێوانیان، بۆ ئەوەی دوو بزوێن بەدوای یەکتردا نەنووسرێن و دەبێتە "یی":

ئاسایی، پەمەیی، شنۆیی، هێشوویی، لادێیی، سییی

نەبزوێن "ی ی":

هەر کاتێک دەنگی "ی" لەگەڵ بزوێنێکدا بێت ئەوە خۆی دەبێتە نەبزوێن:

لە سەرەتا:

یاد، یەکشەممە، یۆنجە

لە ناوەڕاست:

شایان، پەیمان، کۆیە، کوردییەکان، سێیەک

لە کۆتایی:

له کۆتاییدا چ وەک بەشێک لە وشەکە، چ وەک جێناوی لکاوی تاک:
ئای، مەی، خۆی، کووی

جێناوی لکاوی "ی، یان":
لە دۆخی کاردا، کاتێک قەدەکە بە "ی" کۆتاییی هاتووە، نابێت جێناوی لکاوی "ی" یا "یان" لەبیر بکرێت:
نووسیم، نووسیت، نووسیی، نەک: نووسی
نووسیمان، نووسیتان، نووسییان، نەک: نووسیان

٧. ئامرازی دانەپاڵ "ی"

وشە	ئامرازی دانەپاڵ	وشە	گرێی ناوی/هاوەڵناوی
کورد	ی	سنە	کوردی سنە
کوردی	ی	سنە	کوردیی سنە
سنەیی	ی	کوردپەروەر	سنەییی کوردپەروەر

***

ڕوونکردنەوە:
ئامرازی دانەپاڵی "ی"، ئەرکێکی مۆرفۆلۆژییانەی هەیە. وەک پێتێک یان وشەیەک هەژماری بوونی بۆ دەکرێت. فۆنیمێکە بوونی پێویستە. بۆ نموونە گرێی ناوی یان هاوەڵناوی دروست دەکات. هەر بۆیە، هەرگیز نابێت بقرتێنرێت.

***

"ی"ی ناوبەند:
بۆ ئەوەی دوو بزوێن بەدوای یەکتردا نەنووسرێن، "ی"ی ناوبەند بەکار دەهێنرێت:

بزوێن	ناوبەند	بزوێن	
نی	ی	ە	نییە
چی	ی	ە	چییە
کوردی	ی	ە	کوردییە
شنۆیی	ی	ەکان	شنۆییەکان
خۆجێیی	ی	ەکان	خۆجێییەکان

ڕوونکردنەوە:
نابێت دوو بزوێن بەدوای یەکتردا بنووسرێن. ئەگەر کەوتنە پاڵ یەکترەوە، ئەو کاتە ناوبەندی "ی" دەخەینە نێوانیان:
بزوێن + ناوبەندی ی + بزوێن
کوردیـــیـــەکان

ئەو دۆخانەی بە (ییی) دەنووسرێن:
"یی" لەم دۆخانەدا دەبێت بە "ییی":

١. کاتێک وشەیەک بە "یی" کۆتاییی هاتووە و بزوێنێک بەدوایدا دێت، ئەو کاتە ناوبەندی "ی" دەگرێت:
شنۆیی ی ەکان = شنۆییەکان

٢. کاتێک وشەیەک بە "یی" کۆتاییی هاتووە و وشەیەکی تر بەدوایدا دێت، ئامرازی دانەپاڵی "ی" دەگرێت:
سەوزایی ی دارستان: سەوزاییی دارستان

٣. کاتێک وشەیەک بە "یی" کۆتاییی هاتووە و پاشان، جێناوی لکاوی سێیەم کەسی تاک بەدوایدا دێت *:
پەککەوتەیی م = پەککەوتەییم (پەککەوتەیی من)
پەککەوتەیی ت = پەککەوتەییت (پەککەوتەیی تۆ)
پەککەوتەیی ی = پەککەوتەییی (پەککەوتەیی ئەو)

"یی" یان "ییی"؟
بەپێی ڕێساکانی ڕێزمانی کوردی و ڕێنووسی کوردی، نووسینی **"ییی"** لەو دۆخانەدا کە باس کران، نەک هەڵە نین، بەڵکوو دروستیشن. پێویستە ڕەچاو بکرێن، چونکە بەو جۆرە دوو بزوێن بەدوای یەکتردا نانووسرێن و هیچ دەنگێکیش ناقرتێنرێت.

قرتاندنی "ی"ی سێیەم لە "ییی"دا
بۆچوونێکی دیکە هەیە کە ڕایان وایە نووسینی سێ "ی" (ییی)، جێی زۆر دەگرێت و فێرکردنی بۆ منداڵ زەحمەتە، هەر لەبەر ئەوە، پێیان باشترە کە هیچ کاتێک سێ دانە

"ی" (ییی) بەدوای یەکتردا نەنووسرێت، واتە سێیەم "ی" لە کۆتاییدا بقرتێنرێت و هەر بە "یی" بنووسرێت. بۆ نموونە لە جیاتیی:
شنۆییەکان، سەوزاییی دارستان
هەر بنووسرێت:
شنۆییەکان، سەوزایی دارستان

بەڵام ئەم نامیلکەیە لە کاتی پێویستدا، "ییی" ڕەچاو دەکات، چونکە لە ڕووی یاسای ڕێنووس و ڕێزمانی کوردییەوە، دروستترە.

تێبینی:
ئەکادیمیای کوردی پێشتریش لە نامیلکەکانیدا لەسەر ڕێنووس، ئەوەی پشتڕاست کردووەتەوە کە "یی" لە کاتی پێویستدا دەبێت بنووسرێت. بۆ نموونە لە:
١. ڕێنووسی یەکگرتووی زمانی کوردی، هەولێر ٢٠٠٤
٢. هەوڵۆچکەیەکی تری، بەرەو ڕاستەڕێیەکی ڕێنووسی زمانەکەمان، هەولێر ٢٠١٠
٣. هەروەها لە چاپی پێشووی ئەم کتێبەشدا، کتێبی پوختەی ڕێنووس و خاڵبەندی، چاپی ئەکادیمیای کوردی، هەولێر ٢٠٢٤

٨. "ی"ی "نیسبەت" (درانەپاڵ)

"ی"ی نیسبەت، لە کاتی "درانەپاڵ"دا، بە یەک "ی" دەنووسرێت. سێ دۆخی هەیە:

١. ئەگەر وشەکە بە نەبزوێن کۆتاییی هاتبێت:
هەولێر + ی = هەولێری
هەروەها:
کرماشانی، چەمچەماڵی، کەرکووکی، مەهابادی

٢. ئەگەر وشەکە بە بزوێن کۆتاییی هاتبێت، ناوبەندی "یـ" دەخەینە نێوانیانەوە:
شنۆیی، پاوەیی، سەرگەڵوویی، میراوایی

٣. ئەگەر وشەکە بە "ی" کۆتاییی پێ هاتبێت، هیچی پێ زیاد ناکەین:
سلێمانی: ئاسۆ سلێمانی لەوێ دانیشتووە.
ئامێدی: ئاسۆ ئامێدی لەوێ دانیشتووە.

***

٣. ناوی نیسبەت، لە کوردیدا وا دروست دەبێت:
"ناوی شوێن + ی"، وەک:
کەرکووک + ی = کەرکووکی
لەژێر کاریگەریی زمانی عەرەبیدا، زۆر ناو بە شێوازی عەرەبی هاتوونەتە ناو زمانی کوردییەوە و بەکار دەهێنرێن و وا جێ کەوتوون کە ڕەنگە لابردنیشیان ئاسان نەبێت:
ئەمریکی: کوردییەکەی: "ئەمریکا + یی = ئەمریکایی"
ناوی شوێنەکە "ئەمریکا"یە نەک ئەمریک
ئەفریقی: کوردییەکەی: "ئەفریقا + یی = ئەفریقایی، ئافریقایی، ئافریکایی"
فەرەنسی: کوردییەکەی: "فەرەنسا + یی = فەرەنسایی"
ناوی شوێنەکە "فەرەنسا"یە، نەک فەرەنس

ناوی هەندێک نەتەوە هەن کە فۆنیمی "ی" وەرناگرن:
کورد، ئەفغان، فارس، عەرەب، تورک، تاجیک
هەندێک نەتەوەش هەن، هەر بە ناوی وڵاتەکەیان نیسبەت دەدرێن:
سویدی، چینی، ژاپۆنی

بۆ دیاریکردنی دۆخی "هاوواڵاتێتی"، ئاماژە بە "واڵات" دەکرێت و "ی" زیاد دەکرێت:
عێراقی، چینی، سویدی، ئێرانی، ئەفغانستانی

٩. "ھ" و بزوێنی "ە" لە زمانی کوردیدا

دەنگی **"ھ"** لە سەرەتا و ناوەڕاست و کۆتاییی وشەدا بەم شێوەیە دەنووسرێت:

لە سەرەتا: ھاوار، ھانا، ھەور، ھێشوو

لە ناوەڕاست: میھر، مەھڕوو، شاھۆ

لە کۆتایی:

"ماھ"، نەک: "ماە"

"مەھ"، نەک: "مەە"

"بەھ بەھ"، نەک: "بە بە"

شەوقی مەھ و ڕووی دڵبەر کەوتوونەتە جەدەل دیسان

"سالم"

بەتایبەت لە کۆتاییی وشەدا نابێت "ھ" لەگەڵ بزوێنی "ە" یان "ـە" تێکەڵ بکرێت.

ئەوانە دوو دەنگی جیاوازن و بە شێوەی جیاواز بێژە دەکرێن:

دەست، مەلە، پەلە، دە، پارە

لە زمانی فارسی و عەرەبیدا بۆ نووسینی ئەو پیتانە تەنیا کەڵک لە دوگمەی "ھ" وەردەگیرێت، بەڵام لە کوردیدا نابێت ئەوە تێکەڵ بکەین و دوو دوگمەی جیاوازیشیان ھەیە بۆ نووسین.

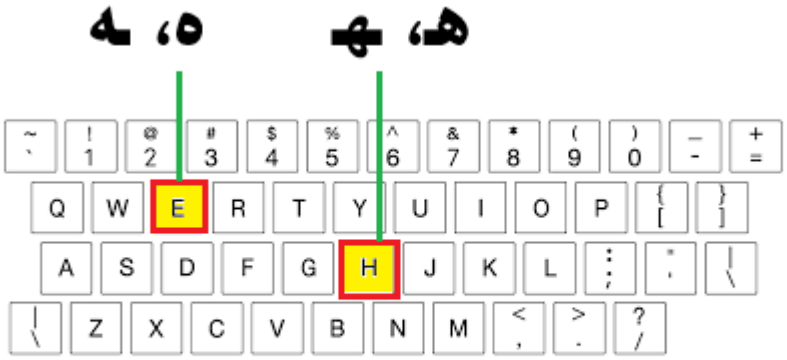

ئەوانەی کە تەختەکلیلی ئینگلیزی بەکار دەھێنن، زۆر گرنگە بۆ نووسینی پیتی **"ھ، ھـ"** کەڵک لە دوگمەی **H** وەربگرن و بۆ نووسینی بزوێنی **"ە، ـە"** کەڵک لە دوگمەی **E** وەربگرن.

***

ڕوونکردنەوە:

بۆ نووسینی "ھ" یان درێژکردنەوەی پیتەلکاوێک، بە تەختەکلیل، ئەو ھەنگاوانەی خوارەوە جێبەجێ دەکەین:

ھـ :"M" + SHIFT + "H"

بۆ ئەوەی پیتێکی کوردی بەم شێوەیەی خوارەوە درێژ بکەینەوە:

کـــــوردســـــتـــــان

لە پێشدا ئەو پیتەی کە دەتەوێت درێژی بکەیتەوە بنووسە، پاشان شیفت دابگرە و ھاوکات دەست بنێ بە دوگمەی پیتی M:

کـــــوردستان :"M" + SHIFT

١٠. دووەنگە (دیفتۆنگ)

زمانەوانان ڕایان جیاوازە لەسەر ئەوەی کە ئاخۆ دووەنگە یان دیفتۆنگ لە زمانی کوردیدا هەیە یان نە، بەڵام زۆربەیان لەسەر ئەو ڕایەن کە لە زمانی کوردیدا دووەنگە نییە.
بەڵام ئێمە لێرەدا بە مەبەستی ڕێنووس باسی دەکەین کە ئەگەر وشەیەک هات و دووەنگی وەک "ۆ، وی"ی تێدا بوو، پێویست ناکات بە یەک پیت بنووسرێن، بەڵکوو پێکەوە بەدوای یەکتر دەنووسرێن.
هەم لە کوردیی ناوەڕاست و هەم لە کوردیی خواروودا، پێویست بە پیتی جیاواز ناکات.
هەر بە دوو پیت دەنووسرێت:
لە کوردیی ناوەڕاست:
شۆن، خۆن، جۆن، نۆن، گۆ، تۆ
لە کوردیی خواروو (کەلهوڕی، لەکی، فەیلی):
خوین (خۆن)، بیستوین (بێستوون)، چوی (چۆن)، دوێت (کچ)، سویر (سوور، شایی)، دویر (دوور)، ژویر (ژوور)، نویسەر (نووسەر)

ئێستا نووسەرانی کوردی خواروو بۆ ئەو دەنگە کەڵک لەم پیتە وەردەگرن: "ۆ"، وەک: بیستۆن، دۆر، سۆر

یاسا: دوو بزوێن نابێت پێکەوە بنووسرێن.
هەندێک کەس بۆ نووسینی دەنگێکی کوردیی خواروو، کەڵک لە "ێ" وەردەگرن و هاوکات لەدوای بزوێنی تریشدا بۆ نموونە بەم جۆرە دەینووسن:
دەێ (deê)، خوەێ (xweê)، بەێ (beê)، نەێ (neê)، خوەیان (xweêan)
ئەمە هەڵەیەکی گەورەیە. لەگەڵ ڕێنووسی کوردیدا یەک ناگرێتەوە.هیچ کاتێک دوو بزوێن نابێت پێکەوە بنووسرێن. ئەو دەنگە ئەوەندە نزیکە لە "ی"، هەر پێویست بە "ێ" ناکات و دەکرێت بەم جۆرە بنووسرێن:
خوەی (xwey)، بەی (bey)، نەی (ney)، خوەیان (xweyan)

١١. پیتی "ت"

لە هەندێک وشەدا کە پیتی "ت" بەشێک لە وشەکەیە، نابێت "ت" بقرتێنرێت:
ماست، دەست
نەک: ماس، دەس
دەستەسڕ، دەستاودەست، ماستاوچی
نەک: دەسەسڕ، دەساودەس، ماساوچی

بەپێی کۆمەڵەی "٣"ی جێناوی لکاو، بۆ ڕابردووی تێپەڕ و تێنەپەڕ:

تاک: م / یت / ات، ێت
کۆ: ین / ن / ن

بۆ نموونە لەم دۆخانەدا نابێت "ت" لەبیر بکرێت:
دەنووسیت، نەک: دەنووسی
دەنووسێت، نەک: دەنووسێ
دەکڕیت، نەک: دەکڕی
دەکڕێت، نەک: دەکڕێ
دەخۆیت، نەک: دەخۆی
دەخوات، نەک: دەخوا

١٢. هاوەڵناوی نیشانەی وەک "ئەم، ئەو، ئەڤ":

ئەگەر هاوەڵناوی نیشانە، ئاماژە بە کات، وەک "**ڕۆژ**، **شەو**، **ساڵ**" بکات، ئەوە پێکەوە دەنووسرێن. وەک:
ئەمڕۆ، ئەمشەو، ئەمساڵ، ئەمجار

ئەمجار سەختتەرەن زامم جە جاران
چڵ مدۆ دایم چــون گەستەی ماران
مەولەوی

ئیمشەو هەمدیسان دەروون پڕخەمەن
ئەساســەی مـاتەم جە لامان جەمەن
مەولەوی

بەڵام ئەگەر پاش کاتەکە پاشبەندی "ە، ی" بنووسرێت ئەوە جێناوەکە جیا دەبێتەوە:
ئەم جارە، نەک: ئەمجارە

دروست:
نـەمردم من ئـەگەر ئەم جارە بێ تۆ
نەچم شەرت بێ هەتا ئەم خوارە بێ تۆ
نالی

هەڵە:
نـەمردم من ئـەگەر ئەمجارە بێ تۆ
نەچم شەرت بێ هەتا ئەمخوارە بێ تۆ

دروست:
ئەم ڕۆژی ساڵی تــازەیـە نەورۆزە هاتەوە
جەژنێکی کۆنی کوردە بەخۆشی و بەهاتەوە
پیرەمێرد

هەڵە:

ئەمڕۆژی ساڵی تــازەیـە نەورۆزە هاتەوە
جەژنێکی کۆنی کوردە بەخۆشی و بەهاتەوە

١٣. وشەی لێکدراو

وشەی لێکدراو جاری وایە بەبێ ناوبەند دروست دەبن و جاری واشە بە یارمەتیی ناوبەند پێکەوە دەلکێن. دەبێت لە کاتی نووسیندا پێکەوە بنووسرێن، چونکە پێکەوە واتایەکی نوێیان دروست کردووە:

١. بەبێ ناوبەند:
ڕەشمااڵ، نەک: ڕەش‌مااڵ، ڕەش مااڵ
سەهۆڵفرۆش، نەک: سەهۆڵ‌فرۆش، سەهۆڵ فرۆش

٢. بە یارمەتیی یەکێک لەم ناوبەندانە "ە، بە، و، ەو، او":
گوڵەگەنم، نەک: گوڵە گەنم
جێبەجێ، نەک: جێ بە جێ، جێ‌بەجێ
هاتوچۆ، نەک: هاتوچۆ، هات و چۆ
شارەوشار، نەک: شارە و شار، شارەو شار
پشتاوپشت، نەک: پشتاو پشت

٣. وشەی دووپاتبوو
هاوەڵکار: ئەگەر هاوەڵکار بن و باسی کاری ڕستەکە بکەن کە چۆن کارەکە کراوە، ئەوە بەجیا دەنووسرێن. وەک:
هێرۆ سوور سوور دەیزانی ئەوە نابێت.
تێر تێر ئاوی خواردەوە.
ئەو وێڵ وێڵ دەسووڕایەوە.
باخەوانەکە هێشوو هێشوو ترێی دەکەندەوە.
لەسەر گەاڵکە دڵۆپ دڵۆپ ئاونگ دەبینم.

هاوەڵناو: ئەگەر هاوەڵناو بن و وەسفی ناوی ڕستەکە بکەن، ئەوە پێکەوە دەنووسرێن، چونکە هاوەڵناوی لێکدراو هەمیشە پێکەوە دەنووسرێن:
باڵابەرز، چاوجوان، ملدرێژ، تێکسمڕاو، کونکون، میلمیل، گرنجگرنج، پڵپڵ، کڕکڕ
کاغەزێکی کونکون
کراسی میلمیل

دیواری گرنجگرنج
پڵنگی پڵپڵ
شووشەیەکی کڕکڕ "کیڕکیڕ"

٤. ئامرازی دانەپاڵی "ی" و ئامرازی لێکدەری "ە":

ئەم دوو ئامرازە لە زمانی کوردیدا تایبەتن، وا دەکەن کە بتوانین پێکهاتەی دوو وشە یان چەند وشە بە دوو جۆر بنووسین:

١. بە شێوەی ئامرازی دانەپاڵ: شانەی دەماری

٢. بە شێوەی وشەی لێکدراو: دەمارەشانە

لە ڕووی واتاوە هەردووکیان دروستن:

شانەی دەماری = دەمارەشانە

شانەی دەماری، گرێیەکی ناوییە، چونکە بە ئامرازی دانەپاڵی "ی" دروست بووە.

دەمارەشانە، وشەیەکی لێکدراوە، چونکە بە ئامرازی لێکدەری "ە" دروست بووە. هەم بووە بە یەک وشەی لێکدراو، هەمیش خێرا گۆ دەکرێت.

دەیان پێکهاتەی زانستی بەم ئامرازە بوون بە وشەی لێکدراو:

ناوەندەدەمار، هەستەدەمار، جووڵەدەمار، لاکێشەمۆخ، هەستەئەندام

دەکرێت لە دوو وشەش زیاتر بن:

کۆئەندامی دەماریی ناوەندی = ناوەندەدەمارەکۆئەندام

تەنانەت دەشتوانین وا بینووسین:

کۆئەندامی ناوەندەدەمار

کەوا بێت تایبەتمەندیی زمانی کوردی ئەو ئاسانکارییە دەکات کە بکرێت وشەکان بە چەند شێوە بنووسرێن، بێ ئەوەی هیچ کێشەیەک ڕوو بدات.

نموونەی تری وشەی لێکدراو بە ئامرازی لێکدەری "ە":

ناوەندەدەمارەکۆئەندام

درکەپەرچەکردار

لەشەدەمارەکۆئەندام

کوێرەڕێژنەکۆئەندام

چێوەکۆئەندامی دەمار

٥. پیتەلکاو و وشەی لێکدراو

لە بەشی ئەلفبێدا باسمان کرد کە هەندێک لە پیتەکان دەتوانن یان لە یەک لا، یان لە هەر دوو لا بلکێن بە یەکترەوە، وەک "ب": لە وشەی "سێبەر"
یان وەک "م" و "خ". ئەمانە پێیان دەوترێت "پیتەلکاو".
جاری وایە دوو وشە پێکەوە وشەی لێکدراو دروست دەکەن. دوا پیتی وشەی یەکەم و یەکەم پیتی وشەی دووەم پیتەلکاون و پێکەوە هاوەڵناوێک دروست دەکەن. وەک:
"سم خڕ"، زۆر بەئاسانی دەکرێت بنووسین: "سمخڕ"
دیارە ئێمەی کورد بەگشتی، لە کۆنەوە کەم چاوماون بەوە ڕاهاتووە کە وشەی لەو چەشنە بەجیا بنووسین. نموونەی وشەی وا لە هۆنراوە بەناوبانگەکەی "نالی"دا لەژێر ناونیشانی "کەر" زۆر دەبینرێت.
ڕەنگە کەم هۆنراوەی کوردی لە ڕووی ئەوەی کە پڕ بێت لە وشە و هاوەڵناوی لێکدراو بگاتە ئەم هۆنراوەیە. هۆنراوەکە نزیکەی ٣٦ وشەی لێکدراوی تێدایە.

بەشێک لەم هۆنراوەیە لە دیوانەکەیدا بەم جۆرە نووسراوە:

هەی کەرێکم بوو، چ پەیکەر؟ **تەیکەری** هەوراز و لێژ
سینە پان و، **مووچە کورت** و، **شانە بەرز** و، **گوێ درێژ**
بن زک و جەبهەت سپی، **کلک ئێستر** و **دامەن سیا**
یەککە تاز و، **سێ بڕ** و، **دوو باد** و، **شەش دانگ** و دڕێژ
کەلله وەک جەڕڕەی شەرابی **پڕ نیشات** و **تەڕ دەماغ**
شێری نەڕ، ئاهوویی بەڕ، گورگی سەفەر، **قەمچی نەچێژ**
مل عەلەم، **شیرین قەلەم**، **ئاهوو شکەم**، **مەیموون قەدەم**
سم خڕ و **کلک ئێستر** و، **مەنزل بڕ** و، **عارەق نەڕێژ**

ئەگەر بێت و وشە لێکدراوەکانی ئەم بەشە پێکەوە بنووسین، ڕێنووسی هۆنراوەکە بەتەواوی دەگۆڕێت:

هەی کەرێکم بوو، چ پەیکەر؟ **تەیکەری** هەوراز و لێژ
سینەپان و، **مووچەکورت** و، **شانەبەرز** و، **گوێدرێژ**
بنزک و جەبهەت سپی، **کلکئێستر** و **دامەنسیا**
یەککەتاز و، **سێبڕ** و، **دووباد** و، **شەشدانگ** و دڕێژ
کەلله وەک جەڕڕەی شەرابی **پڕنیشات** و **تەڕدەماغ**

شێری نەڕ، ئاهوویی بەڕ، گورگی سەفەر، **قەمچینەچێژ**
ملعەلەم، **شیرینقەلەم**، **ئاهووشکەم**، **مەیموونقەدەم**
سمخڕ و **کلکئێستر** و، **مەنزلبڕ** و، **عارەقنەڕێژ**

بۆ یەکدەستبوونی ڕێنووس لە زمانی کوردیدا، باشترە هەوڵ بدەین هەموو کاتێک یاسای وشەی لێکدراو ڕەچاو بکەین. واتە: هەر وشەیەک کە پێکەوە بێژە دەکرێت و بەتایبەت هاوەڵناوێک دروست دەکات پێکەوە بنووسین. ئەو پێکەوەنووسینە دەبێتە هۆی ئەوەی کە وشەکانیش خێرا و دروست و بەبێ هەڵە بێژە بکرێن.

زمانی کوردی بۆ چێکردنی وشەی لێکدراو شێوەی جۆربەجۆری هەیە. هەر کام لەو وشانە کە پێکەوە بێژە بکرێن و واتایەکەی نوێ پێک بهێنن، لێک دەدرێن و پێکەوە دەنووسرێن.

خشتەی جۆرەکانی وشەی لێکدراو:

جۆرەکانی وشەی لێکدراو

	وشە	ناوبەند	وشە	پاشبەند	وشەی لێکدراو
١.	ناو	-	ناو	-	مارماسی، شاهەنگ، تەختەکلیل
٢.	ناو	ە	ناو	-	مانگەشەو، گوڵەگەنم، دەردەفیل
٣.	ناو	بە	ناو	-	دەربەدەر، نیشتمانبەدەر، جێبەجێ
٤.	ناو	و	ناو	-	هێلکەوڕۆن، دەموچاو، لەرزوتا
٥.	ناو	-	قەد	-	ڕۆژهەڵات، دەستکرد، دەستکەوت
٦.	ناو	و	قەد	-	دەستوبرد
٧.	ناو	-	هاوەڵناو	-	گوێدرێژ، چاوجوان، باڵابەرز
٨.	ناو	ە	هاوەڵناو	-	مێرگەسوور، کێلەسپی، کەرەکێوی
٩.	ناو	ە	هاوەڵناو	ە	ئاگرەسوورە، مریشکەڕەشە
١٠.	ناو	-	ڕەگی کار	-	سەهۆڵفرۆش، گیرفانبڕ، وێبگەڕ
١١.	ناو	-	ناوی بەرکار	-	سەرشکاو، زگسووتاو، دەستگیراو
١٢.	ناو	-	دووپات	-	کونکون، پڵپڵ، گرنجگرنج
١٣.	ناو	ە	دووپات	-	لرفەلرف، گڤەگڤ، خشەخش
١٤.	ناو	ەو	دووپات	-	شارەوشار، ماڵەوماڵ، ساڵەوساڵ
١٥.	ناو	او	دووپات	-	چڵاوچڵ، پشتاوپشت، دەستاودەست
١٦.	ناو	و	گۆڕینی پیت بۆ م	-	شتومەک، دارومار
١٧.	ناو	و	وشەی بێواتا	-	قەرزوقۆڵ،کەرومەر، گوڵومۆڵ
١٨.	ناو	-	چاوگ	-	وێنەگرتن، نامەنووسین، تەلەفۆنکردن
١٩.	هاوەڵناو	-	ناو	-	ڕەشمار، زەردەاو، ڕەشماڵ

.٢٠	هاوەڵناو	ە	ناو	-	سوورەقاز، ڕەشەبا، تەڕەپیاز
.٢١	هاوەڵناو	-	ڕەگی کار	-	کورتبین، نوێخواز، ڕەشبین، تیژبڕ
.٢٢	هاوەڵناو	ە	ڕەگی کار	-	کۆنەفرۆش، سەوزەپۆش، بەرزەبێژ
.٢٣	هاوەڵناو	و	ڕەگی کار	-	ڕەقوتەق،
.٢٤	هاوەڵناو	و	وشەی بێواتا	-	گورجوگۆڵ، نەرمونۆڵ، پانوپۆڕ
.٢٥	هاوەڵناو	-	چاوگ	-	جوانکردن، ناشیرینکردن، سەوزبوون
.٢٦	هاوەڵکار	-	ناو	-	بەرماڵ، بنباخەڵ، ژێرکراس
.٢٧	هاوەڵکار	-	ڕەگی کار	-	بەرماڵ، پاشگەز، دووربین
.٢٨	هاوەڵکار	-	ڕەگی کار	ە	لاگیرە، بەرچنە، بەرماڵە
.٢٩	هاوەڵکار	ەو	هاوەڵکار	-	پاشەوپاش، بەرەودوا، بەرەوپاش
.٣٠	هاوەڵکار	-	قەد	-	پاشکەوت، پێشکەوت، سەرکەوت
.٣١	ڕەگی کار	ە	دووپات	-	هاتەهات، تەپەتەپ، مرەمڕ
.٣٢	ڕەگی کار	و	ڕەگی کار	-	ترسولەرز
.٣٣	ڕەگی کار	و	وشەی بێواتا	-	کوڵوکۆ
.٣٤	قەد	و	قەد	-	هاتوچۆ، گفتوگۆ
.٣٥	قەد	و	ڕەگی کار	-	وتوێژ، مشتوماڵ، گوتوبێژ
.٣٦	ژمارە	-	ناو	-	یەکشاخ، چوارچرا، هەزارپێ
.٣٧	وشەی بێواتا	و	ناو	-	بڕوبیانوو، جڕوجانەوەر
.٣٨	وشەی بێواتا	و	وشەی بێواتا	-	جرتوفرت، جیقونیق، جلقوفلق

١٤. ژمارەی لێکدراو (ژمارە + ژمارە)

ژمارەی لێکدراو کە پێک هاتووە لە (ژمارە + ژمارە)، بەجیا دەنووسین، چونکە کاتێک زۆر بن، دەتوانن ئاڵۆزی دروست بکەن.

ژمارەی ئاوێتەی (١١ تا ١٩):
یازدە، دوازدە، سێزدە، چواردە، پازدە، شازدە، حەڤدە، هەژدە، نۆزدە

ژمارەی لێکدراوی (٢١ تا ٩٩):
بیست و یەک (٢١)، سی و چوار (٣٤)، چل و پێنج (٤٥)

ژمارەی لێکدراوی (١٠٠ تا ٩٠٠):
یەک سەد (١٠٠)، دوو سەد (٢٠٠)، سێ سەد (٣٠٠)

ئاوارتە:
ئەم ژمارە سەدییانە کاتێک بەتەنیا دێن، دەکرێت پێکەوەش بنووسرێن، چونکە زۆر خێرا پێکەوە گۆ دەکرین و هەڵە دروست ناکەن:
یەکسەد، دووسەد، سێسەد، چوارسەد، پێنجسەد، شەشسەد، حەوتسەد، هەشتسەد، نۆسەد

نموونە: نزیکەی **سێسەد** کەس لە کۆڕەکەدا بەشداریان کرد.
بەڵام کە کەوتنە ناو ژمارەیەکی دوورودرێژەوە دەبێت بەجیا بنووسرێن، بۆ ئەوەی هیچ ئاڵۆزییەک ڕوو نەدات:
پێنج میلیۆن و سێ سەد و چل و شەش هەزار و چوار سەد و بیست و نۆ

(١٠٠٠ بۆ سەرەوە):
ژمارە + "هەزار، میلیۆن، میلیارد، بیلیۆن، تریلیۆن و هتد" بەجیا دەنووسرێن، چونکە وەستانێکی کورت لەنێوانیاندا هەیە:
یەک هەزار (١٠٠٠)، دوو هەزار (٢٠٠٠)
سێ میلیۆن (٣ ٠٠٠ ٠٠٠)، نۆ میلیارد (٩ ٠٠٠ ٠٠٠ ٠٠٠)

نموونەی نووسینی ژمارەیەکی گەورە (١ ٨٥٢ ٣٤٤):
یەک میلیۆن و هەشت سەد و پەنجا و دوو هەزار و سێ سەد و چل و چوار

***

ژمارە + وشە:

بەڵام ژمارە لەگەڵ وشەیەکی تر کە وشەی لێکدراو دروست بکات پێکەوە دەنووسرێت:

دووشەممە، پێنجشەممە، یەکسالّە. دووەڵ، چوارچرا، هەزارپێ، چوارتا

***

شێوازی ژمارەکان:

لە باری ئاساییدا، شێوازی سێ ژمارەی چوار، پێنج و شەش لە فارسی و عەرەبیدا پێکەوە جیاوازییان هەیە. هەندێک جار، فۆنتەکە خۆی وا دارِێژراوە کە بەکارهێنەر ناتوانێت کاریگەریی لەسەر چۆنیەتیی شێوازی ژمارەکان بێت. زۆر تەختەکلیل و فۆنتی کوردی لەسەر شێوازی عەرەبی دارِێژراون. جیاوازییەکان بەگشتی لەم خشتەیەدا دەبینن:

عەرەبی	٩	٨	٧	٦	٥	٤	٣	٢	١	٠
فارسی	٩	٨	٧	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۰

١. ژمارەی بنجی:

یەک، دوو، سێ، یازدە، دوازدە، سێزدە، بیست و یەک، بیست و چوار

٢. ژمارەی پلەیی (ژمارە + ەم، ەمین):

یەک + ەم = یەکەم، یەکەمین

یەک: یەکەم، یەکەمین

دوو: دووەم، دووەمین

سێ: سێیەم، سێیەمین

چوار: چوارەم، چوارەمین

ژمارە ئەگەر کۆتاییەکەی بزوێن بێت، لە شێوەی بنجیدا، ناوبەندی "یـ" دەخەینە نێوانیان، بۆ ئەوەی دوو بزوێن بەدوای یەکتردا نەنووسرێن:

ژمارە + یـ + ەم = نۆیەم، دەیەم، پەنجایەم

سێ: سێیەم، سێیەمین

نۆ: نۆیەم، نۆیەمین

پەنجا: پەنجایەم، پەنجایەمین

ئەمانە بە دوو جۆر دەنووسرێن، بۆ نموونە: سێیەمین و سێهەمین

بۆ ئەوەی یەک جۆریان هەڵبژێرین، باشترە هەمیشە لە ناوبەندی "یـ" کەڵک وەربگرین نەک "هـ":

سێیەم، نەک: سێهەم

دەیەمین، نەک دەهەمین

٣. ژمارەی دابەش:

دوو دوو، سێ سێ، پێنج پێنج، دە دە

بەردەکان سێ سێ ڕیز بکە.

لەگەل ئامرازی "بە":

یەک بە یەک، دوو بە دوو، سێ بە سێ، پێنج بە پێنج

٤. ژمارەی کەرتی:

(١/١٠): دە یەک = یەک لەسەر دە

(٣/٧): سێ لەسەر حەوت = لە حەوتدا سێ

(٠/٧): لە دەدا حەوت

(٠/١٤): لە سەددا چوارده

(٠/١٤٠): لە هەزاردا سەد و چل

ڕیزبوونی ژمارەکان

شێوەی ڕیزبوونی ژمارەکان، لە باشوور و ڕۆژهەڵات، پێکەوە جیاوازییان هەیە. لە ڕۆژهەڵات بەپێی سیستەمی ئێران و ڕۆژاوا ژمارەکان لە چەپەوە بۆ ڕاست ڕیز دەکرێن. لە باشوور بەپێی سیستەمی عێراق و وڵاتە عەرەبییەکان لە ڕاستەوە بۆ چەپ ڕیز دەکرێن:

باشوور	ڕۆژهەڵات
١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨	١, ٢, ٣, ٤, ٥, ٦, ٧, ٨
٧ + ٨ = ١٥	٧ + ٨ = ١٥

١٥

چاوگ و کاری داڕێژراو

چاوگی داڕێژراو بە پێشگری سادە:

پێشگری سادە	چاوگی سادە	چاوگی داڕێژراو
ڕا	هێنان	ڕاهێنان
هەڵ	هێنان	هەڵهێنان
دا	هێنان	داهێنان

لە دۆخی ڕانەبردوو و ئەمردا:

پێکەوە دەنووسرێن، چونکە خێرا گۆ دەکرێن:

ڕادەهێنم، ڕاناهێنم، ڕابهێنە، ڕامەهێنن

هەڵدەکەم، هەڵدەکەیت، هەڵناکەیت، هەڵدەکات، هەڵناکات

لە دۆخە ڕابردووەکاندا:

بە هاتنی جێناوی لکاو، لێک جودا دەکرێنەوە، چونکە وەستانێکی کورت لەنێوانیاندا دروست دەبێت:

ڕام هێنا، ڕام نەهێنا، ڕات هێناوە، ڕایان نەهێناوە، ڕاتان هێنابوو، ڕایان نەهێنابوو

هەڵم هێنا، هەڵم نەهێنا، هەڵتان هێنا، هەڵتان نەهێنابوو

تێبینی:

پێکەوەنووسین و بەجیانووسینی کاری داڕێژراو بۆچوونی جیاوازی لەسەرە.

لە کۆنەوە هەر لە سەردەمی کۆڕی زانیاریی کورد و دواتریش لە نامیلکەکانی ئەکادیمیا هەمیشە پاڵپشتی لە بەجیانووسینیان کراوەتەوە. هەر بۆیە بەجیانووسینیان لە کۆنەوە باو بووە. بەڵام بۆچوونێکی تر هەیە کە دەڵێت هەمووی بەشێکە لە وشەکە و پێویست ناکات بەجیا بنووسرێن. لە ساڵی ٢٠١٣، ئەکادیمیا ڕای گەیاند کە ئەمانە دەشێت بە هەر دوو شێوەکەی بنووسرێن. بۆ نموونە (هەڵگرتن، ڕاگەیاندن):

هەڵم گرت / هەڵمگرت

هەڵتان نەسپارد / هەڵتاننەسپارد

ڕای گەیاند / ڕایگەیاند

چاوگی داڕێژراو بە پێشگری ناسادە

پێشگری ناسادە	چاوگی سادە	چاوگی داڕێژراو
پێک	هێنان	پێکهێنان
تێک	دان	تێکدان
پێدا	هێنان	پێداهێنان

لە دۆخی ڕانەبردوو و ئەمردا:

بەجیا دەنووسرێن:

پێک دەهێنم، پێک ناهێنم، پێکتان هێناوە، پێکیان نەهێناوە

پێکم هێنا، پێکم نەهێنا، پێکتان هێناوە، پێکیان نەهێناوە

پێکم هێنابوو، پێکم نەهێنابوو، پێکتان هێنابوو

پێک بهێنە، پێک مەهێنن

لە دۆخە ڕابردووەکاندا:

بە هاتنی جێناوی لکاو، کەرت دەبن:

پێکم هێنا، پێکم نەهێنا، پێکت هێناوە

پێکیان نەهێناوە، پێکتان هێنابوو، پێکیان نەهێنابوو

١٦. چاوگ و کاری لێکدراو

چاوگی ساده: نووسین، بردن، خواردن، فڕین
دەنووسم، دەنووسیت، دەنووسێت، نەمدەنووسی، نەماندەنووسی، دەماننووسی

چاوگی لێکدراوی دووبەشی:
(وشە + چاوگی سادە):

وشە	چاوگی سادە	چاوگی لێکدراو
فێر	کردن	فێرکردن
نامە	نووسین	نامەنووسین
فڕێ	دان	فڕێدان

چاوگەکەی پێکەوە دەنووسرێت. لە دۆخی کار (گەردان)دا بەشی کۆتاییەکەی بەجیا دەنووسین:

چاوگ: پێکەوە: **فێرکردن**

گەردان یان کار:

فێر دەکەم، فێرم کرد، فێرم نەکرد، فێریان کرد، فێریان نەکرد
فێر بکە، فێر مەکە. فێر بکەن، فێر مەکەن
فێریان کردووە، فێرتان نەکردبوو

١٧. چاوگی لێکدراو بە یەک پێشگر

(وشە + پێشگری سادە + چاوگ):

وشە	پێشگری سادە	چاوگی سادە	چاوگی ئاڵۆز
چاو	دا	گرتن	چاوداگرتن
دەست	ڕا	گرتن	دەستڕاگرتن
پارە	وەر	گرتن	پارەوەرگرتن
ئاڵا	هەڵ	کردن	ئاڵاهەڵکردن

چاوگ: چاوگی لێکدراو کە بە یارمەتیی یەک پێشگر یەک دەگرنەوە پێکەوە دەنووسرێن:
وەک: دەستڕاگەیشن، ئاڵاهەڵکردن

کار (گەردان): وشەی یەکەم بەجیا، باقیی پێکەوە دەنووسرێت، چونکە گتێکی کورت لە نێوان وشەی یەکەم و باقییەکەیدا هەیە:
چاو دادەگرم، چاو دادەگریت، چاو دادەگرێت
چاوم داگرت، چاوت داگرت، چاوی داگرت

دەست ڕادەگرم، دەست ڕادەگریت، دەست ڕادەگرێت
دەستمان ڕاگرت، دەستتان ڕاگرت، دەستیان ڕاگرت
ئاڵا هەڵدەکەم، ئاڵا هەڵناکەین، ئاڵامان هەڵکردبوو، ئاڵایان هەڵنەکردبوو

هۆکاری کەرتبوون:
ئەم جیاکردنەوەیە لەبەر ئەوەیە کە ڕاوەستانێکی کورت لەنێوانیاندا هەیە. هەروەها ناهێڵێت کارەکان زۆر درێژ ببنەوە. هەروەها پێشگیری لەوە دەکات کە ڕستەیەکمان بە یەک دێڕ بنووسرێت. واتە لە جیاتیی ئەوەی بنووسرێت: دەستیانهەڵنەگرتبوو، دەنووسرێت: دەستیان هەڵنەگرتبوو.

١٨. چاوگی لێکدراو بە "پێ، تێ، لێ"

(وشە + "پێ، تێ، لێ" + چاوگ):

وشە	پێ، تێ، لێ	چاوگی سادە	چاوگی ئاڵۆز
دەست	پێ	کردن	دەستپێکردن
کار	تێ	کردن	کارتێکردن
دەست	لێ	دان	دەستلێدان

چاوگ: پێکەوە دەنووسرێن.

لە دۆخی کاردا (پێ، تێ، لێ) بەجیا دەنووسرێن:

کار دەست پێ دەکات.

دەستی تێ دەخەم. دەستی تێ مەخە.

دەستیان تێ خستووە. دەستیان تێ نەخستبوو.

دەستی لێ دەدەم دەستیان لێ نادەم.

دەستتان لێ دابوو. دەستیان لێ نەدابوو.

***

ئەمە هەم بڕیاری "ئەکادیمیا"یە و هەمیش هەر لە کۆنەوە بڕیاری "کۆڕی زانیاریی کورد" بووە و لە کتێبەکانیاندا بەجوانی دیارە. بۆ نموونە لە دیوانی مەحوی:

کە دادی یەئسی خۆمم بردە لا، ئەم عارفە توند بوو
وتی ئاخر سبەینێ جەژنە، خوێنی تۆ لە پێ دەگرم
لە ڕووسووری عیبادەت لام و ڕووزەردی خەجاڵەت مام
بە ناوی سێوی ناوم باغەوان و من بەهێ دەگرم
لەسەرخۆچوونە، شەیدابوونە، قوڕپێوانە، سووتانە
هەتا مردن، مەحەببەت ئێشی زۆرە، ڕێزی لێ دەگرم
چ شۆخە ئاگرم تێ بەر دەدات و پێم دەڵێ: یا شێخ!
بە خاشاکی دەوت شوعلە، عەسامە دەستی پێ دەگرم
کە سینەی ڕێشمی بەو تێغی نازە ئەنجن ئەنجن کرد
وتی: پەژموردەیە ئەم لالەزارە، ئاوی تێ دەگرم
لە پاداشتی قسەی سەردا هەمە ئاهـ و هەناسەی گەرم
کەسێ شێتانە بەردم تێ گرێ، من بەرقی تێ دەگرم
شوکر هوشیارە مەحوی، تێ دەگا دنیا خەراباتە
کە بەدمەستی بکا ئەهلی، خراپەی بۆچی لێ دەگرم!

١٩. چاوگی لێکدراو بە دوو پێشگر

(وشە + "پێ، تێ، لێ" + پێشگری سادە + چاوگ):

وشە	پێ، تێ، لێ	پێشگری سادە	چاوگی سادە	چاوگی ئاڵۆز
دەست	پێ	ڕا	گەیشتن	دەستپێڕاگەیشتن
خۆ	تێ	هەڵ	قورتاندن	خۆتێهەڵقورتاندن
دەست	لێ	هەڵ	گرتن	دەستلێهەڵگرتن

چاوگێک بە دوو پێشگرەوە:

هەر کاتێک چاوگێک دوو پێشگری هەبوو (لێ هەڵ) و پێش ئەوانەش وشەیەکی تر بێت وەک "دەست"، ئەوە **دەکرێت** پێشگری یەکەم بەجیا بنووسین:

دەست پێ ڕاگەیشتن

خۆ تێ هەڵقورتاندن

دەست لێ هەڵگرتن

بەڵام هەمیشە پێکەوەنووسین باشترە: (دەستپێڕاگەیشتن، خۆتێهەڵقورتاندن)

گەردان یان دۆخی کار:

لە دۆخی کار واتە گەردانکردندا، "پێ، تێ، لێ"، بەجیا دەنووسرێن:

دەستم پێ ڕادەگات. (دەستم بەو ڕادەگات.)، جیایە لەگەڵ "دەستم دەگات."، چونکە ئاماژەیە بە سێیەم کەسەوە (ئەو)، هەر بۆیە دەبێت بەجیا بنووسرێت.

خۆتی تێ هەڵمەقورتێنە. (خۆت مەخەرە ناو ئەوە). ئاماژەیە بە "کەس/شت"ی سێیەم. بۆیە دەبێت "تێ" بەجیا بنووسرێت.

دەستی لێ هەڵدەگرم (دەست لەو/لەوە هەڵدەگرم). جیایە لە "دەست هەڵدەگرم". ئاماژەیە بە "کەس/شت"ی سێیەم، هەر بۆیە دەبێت "لێ" بەجیا بنووسرێت.

کەوا بێت، "پێ، تێ، لێ" بەجیا دەنووسین. چونکە ئاماژە بە شت یان کەسی سێیەم دەکەن:

خۆی تێ هەڵدەقورتێنێت. خۆیان تێ هەڵنەقورتاندبوو.

دەستی لێ هەڵدەگرم. دەستیان لێ هەڵمەگرن.

دەستم لێ هەڵگرتبوو. دەستتان لێ هەڵنەگرتبوو.

پێشگرەکانی وەک "دا، ڕا، وەر":

ئەمانە جیان لەگەڵ "پێ، تێ، لێ". ئەمانە ئاماژە بە کەسی سێیەم ناکەن، هەر بۆیە جیایان ناکەینەوە:

ئەو هەموو ڕۆژێک ڕاهێنان دەکات.

ئێدیسۆن کارەبای داهێنا.

ئەو پارە وەردەگرێت. تۆ پارە وەردەگریت. ئەوان پارە وەرناگرن. (لێرەدا جێناوە لکاوەکان ئاماژە بە کەسەکان دەکەن نەک پێشگرەکە.)

ئەوان مووچەیان وەرنەگرتبوو.

گرنگ:

ئاوڕێکی خێرا لە چاوگی لێکدراوی چەندبەشی:

١. یەکبەشی: **خستن**

٢. دووبەشی: پێکەوە دەنووسرێن: **کارکردن، پێوتن، تێخستن، لێدان**

٣. سێبەشی: **دەست** + **پێ** + **کردن،** پێکەوە دەنووسرێن: **دەستپێکردن**

٤. چواربەشی: **پشت** + **لێ** + **هەڵ** + **کردن،** بە دوو جۆر دەنووسرێت:

پشتلێهەڵکردن (پشت لێ هەڵکردن)

٥. چاوگی لێکدراوی ئاڵۆزی تر: پێکەوە دەنووسرێن، بەڵام ئەگەر چاوگەکە درێژ بوو، بۆمان هەیە ئەگەر وشەی یەکەم بە **پیتەلکاو** کۆتاییی هاتبێت، جیای بکەینەوە:

دەستلەکارکێشانەوە (دەست لەکارکێشانەوە)

کۆڵەهەرمێبارکردن (کۆڵەهەرمێ بارکردن)

پیتەنەلکاوەکان (ا . د . ر . ڕ . ز . ژ . ە . و . وو . ۆ):

کاتێک پیتەنەلکاو بن، زۆر ئاسانترە کە وشە لێکدراوەکان پێکەوە بنووسرێن و جوانیش دێنە بەرچاو. بۆ نموونە:

"ە" پیتەنەلکاوە، دەکرێت وشەکە پێکەوە بنووسین:

تەماتەسوورکردنەوە

٢٠. "پێ، تێ، لێ" لە گەڕاندا سەربەخۆن

ئەم پێشگرانە بەجیا دەنووسرێن، چونکە کورتکراوەن.

پێ: پێشگری "پێ" ئاماژەیە بە کەسی سێیەم کە بەرکارە:
"بە ئەو" بڵێ = (بەو) بڵێ = (پێی) بڵێ.
"بە ئەو" کورت بووەتەوە و بووە بە "بەو"، ئەویش کورت بووەتەوە و بووە بە "پێی".
"بە ئەو" = (بەو) = (پێی)
کەوا بێت "پێی" واتە "بە ئەو، بەو" سەربەخۆیە و کورتکراوەیە و ئاماژە بە بەرکار دەکات.
بۆیە گرنگە بەجیا بنووسرێت. ئەمە جیاوازە لە پێشگری بێواتای وەک:
دا، ڕا، هەڵ
لە زمانەکانی دیکەشدا ئەگەر چاوی لێ بکەین بەڕوونی دیارە کە ئەوە جیایە:

نامەکەم پێ دا. نامەکەم بەو دا.

فارسی: نامە را بە او دادم. نامە را بهش دادم.

I gave him the letter.

***

پارەم پێ نەما. پارە بە من نەما. نەک: پارەم پێنەما.

***

تێ: "تێ"ش هەر بە هەمان شێوەیە، هەر بۆیە بە شێوەی سەربەخۆ دەینووسین:
نامەکەی تێ خست. نامەکەی خستە ناو ئەوە. نامەکەی خستە ناوی. نەک: نامەکەی تێخست.

He threw the letter into it.

***

لێ: ئەمیش ئاماژە بە کەسی سێیەم دەکات:
دەستی لێ دا. دەستی لە ئەو دا. دەستی لەو دا.

فارسی: بە او دست زد. بهش دست زد.

He touched her.

دەستی لێ دا.

نەک: دەستی لێدا.

وەک لە سەرەوە ڕوون کرایەوە، ئەو سێ ئامرازە ئاماژە بە کەسی سێیەم دەکەن، هەر لەبەر ئەوە گرنگە کە لە کاتی گەردانکردندا بەجیا بنووسرێن.
دەستی تێ وەردە. دەستی تێ وەردا. دەستی لێ هەڵگرە. دەستی لێ هەڵمەگرە.
دانی پێدا دەنێت. دانی پێدا نا.
سەری لێ دەشێوێنێت. سەری لێ شێواند. پێی دەڵێم. پێی دەڵێیت. پێم وت. پێت وت. لێم سەند. لێت سەند.
خۆی تێ هەڵقورتاند. دەستی لێ وەشاند.

***

تێبینی:
دەبێت وریا بین کە کاتێک وشە ئەرکی **ناو** دەبینێت پێکەوە دەنووسرێت، بەڵام کاتێک ئەرکی **کاری گەردانکراو** دەبینێت بەشی دووەمەکەی جیا دەبێتەوە:
ئەوان لەسەر **ڕێککەوتن،** زۆر قسەیان کرد و ئاخری پێکەوە **ڕێک کەوتن**.
ڕێککەوتن ناوە، بەڵام "**ڕێک کەوتن.**" کاری گەردانکراوە. واتە: ئەوان ڕێک کەوتن.
ڕێنووسیان دەبێت جیاواز بێت.

ئەوان گرووپێکیان پێک هێنا. نەک: پێکهێنا.

٢١. چاوگی لێکدراو لەگەڵ پێشگری وەک "بە"، "لە"

لە دۆخی چاوگدا پێکەوە دەنووسرێن:
بەفیرۆدان، لەدایکبوون

دۆخی کار:
وەک یاسای گەردانکردن (لە دۆخی کاردا) بەشی کۆتاییەکەی واتە کارەکەی، بەجیا دەنووسین و پێشگرەکان لێ ناکەینەوە، چونکە ئەوانە بوون بە بەشێک لە چاوگەکە و بەبێ ئەوە وشەکە واتا نادات (لەدایکبوون، نەک: دایکبوون)

بەفیڕۆ دەدرێت. بەفیڕۆ نادرێت. بەفیڕۆم نەداوە. بەفیڕۆتان داوە.
لەدایک دەبم، لەدایک دەبیت، لەدایک بووە، لەدایک نەبووە.

٢٢. وشەی نافەرهەنگی

تێکڕا، وشەی لێکدراو و داڕێژراو، کە بوون بە وشەی فەرهەنگی، هەموو کەرتەکانیان پێکەوە بنووسرێن.
هەروەها دەبێت هەمان ڕێسا بۆ وشەی نافەرهەنگییش ڕەچاو بکەین، بۆ ئەوەی لە ئێستاوە چاومان بە وشەی لێکدراوی لەو چەشنە ڕابێت. نموونەی وا لە هۆنراوەکانی نالیدا زۆرن:
ملعەلەم، مەیموونقەدەم، ئاهووشکەم، کلکئێستر، قەمچینەچێژ، شیرینقەلەم، سمخڕ، ئارەقنەڕێژ، پاڵانیبەزێن، گوێکورت، گوێدرێژ

٢٣. نیشانەکانی بەردەوامبوون و ئەمر و نەرێکردن

ئەم فۆنیم و نیشانانە دەلکێن بە وشەکانەوە:
دەڕۆیشت، نەدەڕۆیشت.
دەمبرد، نەمدەبرد.
هەڵبگرە. هەڵمەگرە. هەڵنەگری، هەڵنەفڕی.
دابخە، دامەخە.

٢٤. "نە"ی ڕەتکردنەوە

"نە"ی ڕەتکردنەوە بەجیا دەنووسرێت:
نە دێم نە دەڕۆم.
نە ئێوە نە ئێمە هیچمان پێ ناکرێت.

٢٥. کێشەی "د"

"د"ی سەرەکیی ئەو وشانەی بە "د" کۆتاییان هاتووە، لە کاتی هاتنی "دا" کە پاشبەندە، نابێت بقرتێنرێت:
لەبن بەرددا، نەک: بەردا
لەناو هەرددا، نەک: هەردا
لە هەندێک ناوچەدا دەنگی "د" بە شێوەیەکی نزیک لە "و" یان "ی" بێژە دەکرێت، ئەوە تەنیا بێژەکردنێکی ناوچەییە و لە زمانی ئەدەبیدا بێگومان دەنگی "د" ڕێک وەک خۆی دەبێت بێژە بکرێت.
ئەحمەد، نەک: ئەحمەو
قادر، نەک: قایر

٢٦. پێشبەند (preposition)

پێناسە: پێشبەند وشەیەکە کە پێوەندیی نێوان دوو وشە یان دوو بەشی ڕستە دەردەخات.
ئەرک: پێشبەند بۆ دیاریکردنی کات، شوێن، ئاراستە، یان پێوەندیی نێوان شتەکان لە ڕستەدا، یارمەتی دەدات.

جۆرەکانی پێشبەند:
١. سادە: بە، لە، بۆ، تا، لای
٢. لێکدراو: لەگەڵ، لەسەر، لەژێر، لەناو
٣. کاتی: پێش، دوای، لەکاتی
٤. شوێنی: لەنزیک، لەدوور، بەرەو

پێشبەندەکان بە وشەی پێش و پاش خۆیانەوە نالکێنرێن.

پێشبەندی سادە:
ئەو بە فڕۆکە بۆ کوردستان سەفەر دەکات.
کاروان لە کەرکووک لەدایک بووە.
تا وانەکە فێر نەبوو، وازی نەهێنا.
من بێ تۆ ناژیم.

پێشبەندی لێکدراو:
پێنووسەکە لەسەر مێزەکەیە.
کتێبەکە لەژێر ڕۆژنامەکەیە.
منداڵەکە لەتەنیشت دارەکە وەستاوە.
تارا لەپاڵ دیوارەکە چاوەڕێ دەکات.
کۆرپەکە لەناو بێشکەکەیە.
ڤیان لەگەڵ ئەڤین بۆ خوێندنگە چوو.
من بەبێ تۆ ناژیم.

***

ڕوونکردنەوە:
پێشبەندی لێکدراو لە دوو بەش پێک هاتووە. هیچ کامیان بەتەنیایی ناتوانن هەرگیز بەبێ یەکتر ئەرکی پێشبەندەکە تەواو بکەن، بۆیە بۆ تەواوکردنی ئەرکی پێشبەندەکە، پێویستیان بە یەکترە. کەوا بێت گرنگە پێکەوە بنووسرێن.
لەگەڵ، لەپاڵ

***

گۆڕانی واتا بە گۆڕینی پێشبەند:
- ئەو لە مااڵ دەرچوو. (جێهێشتن)
- ئەو بۆ مااڵ دەرچوو. (گەڕانەوە)

جیاوازیی نێوان پێشبەند و پێشگر:
- پێشبەند: وشەیەکی سەربەخۆیە کە پێوەندیی نێوان وشەکان دەردەخات.
بە هێز (بە یارمەتیی هێز، بە پاڵپشتیی هێز)
- پێشگر: بەشێکە لە وشە و بۆ دروستکردنی واتایەکی نوێ لە سەرەتای وشەدا دێت.
بەهێز (زۆردار، کەسێک کە هێزی هەیە)

٢٧. پاشبەند

پاشبەند کە جاروبار "پاشگر"یشیان پێ وتراوە، هەر ئامرازن وەک "ە، ەوە، دا، ێ، ڕا" و دەلکێنرێن بەدوای وشەوە، هەر بۆیە "پاشبەندی لکاو"یشیان پێ دەوترێت، وەک:

لێرەدا

دەچمە سلێمانی.

لە کەرکووکـەوە هاتووم.

ئەو لە خۆشیـدا نازانێت چی بکات.

لە ماڵدا ئەوم بینی. نەک: لە ماڵ دا ئەوم بینی.

ئەو لە ماڵدایە. نەک: ئەو لە ماڵ دایە.

لە ئامێدیڕا بە پێیان هات.

لە چوارچراوە هاتوون.

بە ماڵەوە ڕۆیشتووین.

جێگۆڕکێی پێشبەند بۆ پاشبەند

جاری وایە پێشبەندی سەربەخۆ، بە شێوەی پاشبەندی لکاو دەردەکەوێت. وەک:

پێشبەند (بۆ): من بۆ سلێمانی دەچم.

پاشبەند (ە): من دەچمە سلێمانی.

کتێبەکەت بە هێرۆ دا.

کتێبەکەت دایە هێرۆ.

هێناومانە بۆ ئێرە.

هێناومانەتە ئێرە.

ڕۆیشت بۆ مەهاباد.

ڕۆیشتە مەهاباد.

دەوربەند، لابەند (circumposition):

ئەگەر تێبینیی ئەو پاشبەندانەی سەرەوەتان کردبێت دەبینن لەپێش ناوەکانەوە پێشبەندی "لە" نووسراوە. وەک:

لە ماڵدا

لە کەرکووکەوە

هەر کاتێک پێشبەندێک و پاشبەندێک پێکەوە بکەونە ئەملا و ئەولای وشەیەکەوە، ئەوە پێی دەوترێت: **دەوربەند، لابەند (circumposition)**

لەم دۆخانەدا پێشبەندەکان بە سەربەخۆ دەنووسرێن و پاشبەندەکان دەلکێن بە وشەکانی پێش خۆیانەوە، وەکوو:

لە کوردستانـدا
لە کرماشانەوە
لە کوێوە
لە تارانـێ
لە کوێرا
بە ئاسمانـەوە

تێبینی: جاران بەم پاشبەندانە دەوترا "پاشگر"، ئێستا پێیان دەوترێت "پاشبەند". ئەگەر لە شوێنێکدا وشەی پاشگرتان بینی، پێتان سەیر نەبێت.

٢٨. ئامرازی لێکدەر

ئامرازی لێکدەر بەجیا دەنووسرێن:

من و تۆ، نەک: منوتۆ، منوتۆ

هەوڵ بدە تا بگەیتە ئامانج. نەک: هەوڵ بدە تابگەیتە ئامانج.

یا بڕۆ یا دانیشە. نەک: یابڕۆ یادانیشە.

٢٩. کێشەی "بێ"، وەک پێشگر و "بێ" بەبێ

"بێ" وەک پێشگر:

هەر کاتێک خاوەندارێتی لە وشەکە وەربگیرێتەوە و "بێ" بەکار بهێنرێت، ئەوە دەلکێنرێت بە وشەکەی پاش خۆیەوە و پێکەوە دەنووسرێت:

کورِێکی بێکەس، نەک: کورِێکی بێ کەس.

بێخانوو، بێباوک، بێپارە، نەک: بێ خانوو، بێ باوک، بێ پارە

بێتۆیی دەمکوژێت.

"بێ" وەک پێشبەند:

لەم دۆخەدا "بێ" بە واتای "بەبێ"یە و ئەرکی پێشبەندێکی سەربەخۆ دەبینێت.

بێ تۆ ناچم. واتە: بەبێ تۆ ناچم.

بێ ئازادی ژیان ئەستەمە. واتە: بەبێ ئازادی ژیان ئەستەمە.

٣٠. هاوەڵکاری چۆنیەتی

"هاوەڵکاری چۆنیەتی" کە پێشگر دەگرێت پێکەوە دەنووسرێن:
بەهێواشی، بەهێمنی، بەئەسپایی، بەپەلە
نەک: بە هێواشی، بە هێمنی، بە ئەسپایی، بە پەلە
چونکە ئەوانە پێشگرن و دەبنە بەشێک لە وشەکە. وشەکە بەبێ ئەو پێشگرە واتاکەی لەدەست دەدات. ناتوانیت بڵێیت: ئەو جوانی دەدوێت، بەڵکوو: ئەو بەجوانی دەدوێت.
هەر بۆیە، وەک پێشگر چاوی لێ دەکرێت و پێشگریش هەمیشە دەلکێت بە وشەی پێش خۆیەوە:
ئەو بەجوانی دەدوێت.
"بە" پێشگرە، "بەجوانی" هاوەڵکاری چۆنیەتییە. پێشگر و وشەکە پێکەوە دەنووسرێن: بەجوانی
سارا بەهێواشی دەنووسێت.
چۆن دەنووسێت؟
- بەهێواشی (slowly)

تێبینی: لەناو گرنگترین هاوەڵکارەکاندا، هاوەڵکاری چۆنیەتی هەمیشە پێکەوە دەنووسرێن: **بەهێواشی**
هەروەها ئەگەر هاوەڵکاری کاتی، هاوەڵناوی نیشانەی "ئەم"ی بچێتە سەر، پێکەوە دەنووسرێن: **ئەمشەو**

١. هاوەڵکاری کاتی: سبەی دەچم بۆ مەهاباد.
٢. هاوەڵکاری کاتی: ئەمشەو دەچم بۆ میوانی. "ئەم + شەو"
٣. هاوەڵکاری شوێنی: لە قوتابخانەدا وانە دەخوێنم.
٤. هاوەڵکاری چۆنیەتی: ئەو بەهێواشی دەدوێت. slowly
٥. هاوەڵکاری چەندیەتی: ئەو زۆر دێت و دەچێت.
٦. هاوەڵکاری ڕێکخستن: باڵندەکان پۆل پۆل فڕین.

٣١. ئامرازەکانی "تر، ترین" و وشەی "تر = دیکە"

ئامرازەکانی پلەی بەراورد و پلەی باڵا (**تر، ترین**) دەلکێن بە وشەی پێش خۆیانەوە:
جوان، جوانتر، جوانترین

بەڵام وشەی "تر = دیکە" ئامراز نییە و وشەیەکە، بەجیا دەنووسرێت:
ڕۆژێکی تر (ڕۆژێکی دیکە)
کەسێکی تر (کەسێکی دیکە)

٣٢

ئامرازی "ش"

ئامرازی "ش" وشە کەرت ناکات. وەک: بشتەوێ ناتدەمێ.
نەشخۆی، نەشهات، نەشمانگرت، بشمانبەن

٣٣

وشەی بێگانە

وشەی بێگانە ئەگەر زۆر تایبەتی بوو بە ڕێنووسی زمانەکەی خۆیەوە دەخرێتە ناو کەوانەوە.
نموونە:
لە زاراوەکانی بیرکاریدا دەکرێت ئاماژە بکەینە **لاتەریب** (متوازی الاضلاع)، **لایەکسان** (متساوی الاضلاع) و **دوولایەکسان** (متساوی الساقین).

لە زمانی کوردیدا بە (فتحە، ضمە و کسرە) دەوترێت: سەرە، بۆرە و ژێرە.

ئەگینا لە باری ئاساییدا هەر وشەیەکی بێگانە بە ڕێنووسی کوردی دەنووسین:
ئەڵڵا، موحەممەد
قەڵەم، سورەیا، ڤیکتۆر
بەغداد، قوستەنتەنیە، مەشهەد
موتەنەببی، قوتبەددین

سوان

هەر لە کۆنەوە هەندێک دەنگ لە زمانی کوردیدا سواون، وەک: "ئ":

گوڵئاو، بووە بە گوڵاو

ئینشائەڵڵا، بووە بە ئینشاڵڵا

گوڵئەندام بووە بە گوڵەندام:

گوڵەندام ئەی تەنافی گەردەنم زوڵفی پەرێشانت

عیلاجێ! چارەیێ! ڕوحمێ! ئەمان دەستم بە دامانت

"وەفایی"

نیشانەی (تشدید)ی عەرەبی

(تشدید)ی عەرەبی بە دووپاتبوونەوە دەنووسرێت:

موحەممەد، نەججار، بەننا، قوتبەددین

جاری وایە لە کاتی قسەکردندا ئاخێوەری کورد بەو گرییە ئەو دووەدەنگە بێژە ناکات، بەڵکوو دەیسوێت و سادە بێژەی دەکات. کەوا بێت ئەگەر کەسەکە لە قسەکردندا ئەو دەنگە سادە بەکار بهێنێت ئەوە دەکرێت هەمان مەبەستی بەبێ دووپاتبوونەوە بنووسێت:

موحەمەد، محەمەد، نەجار، قوتبەدین

٣٤

کێشەی "دە، ئە"

هەم لە کرمانجی و هەم لە ئەدەبیات و وێژەی کۆنی کوردیی ناوەڕاستدا هەمیشە "دە" بەکار هێنراوە:

گەر دەپرسی من لەبەر چی کەم دەخۆم

من بە برسی قەت مەزانە غەم دەخۆم

"نالی"

باشترە لە زمانی ئەدەبیدا شێوەی کۆنی "دە" بپارێزین.

تێبینی:
لە کوردیی خواروو (کەلهوڕی)دا، "دە" یان "ئە" بەکار ناهێنرێن:
چم (دەچم). خوەم (دەخۆم). قسە کەم (قسە دەکەم).
داگرم (دادەگرم). هەڵگرم (هەڵدەگرم).
گەنمەکە هەڵگرم. (گەنمەکە هەڵدەگرم.)

٣٥

نیومەودا (semi-space)

زمانی کوردی زمانێکی لێکدراوییە. پڕە لە پێکهاتەی جۆربەجۆر. هەر لە کۆنەوە شێوە جۆربەجۆرەکانی دیاری کراون و جێ کەوتوون. زمانەوانانی شارەزا و لێژنەی جۆربەجۆر لەسەریان ڕێک کەوتوون:
وشەی سادە: "باران"
وشەی لێکدراو: ڕەشماڵ، سەهۆڵفرۆش، مریشکەڕەشە
دارێژراو بە پێشگر: "داهێنان، بەهێز"، بە پاشگر: "خواردنەوە"
بە پێشگر و پاشگر: "بەجوانی"
بە پێشبەند: "لە کوردستان" و بە پاشبەند: "لێرەدا"
بە پێشبەند و پاشبەند، پێکەوە: "لە کوردستاندا"
پێشبەندی سادە: بە، بۆ، لە، تا
پێشبەندی لێکدراو: لەگەڵ، لەسەر، لەژێر

چاوگی لێکدراو و دارێژراویش بە شێوەی تایبەت بە خۆیان گەردان دەکرێن، بەبێ ئەوەی پێویست بە نیومەودا هەبێت.
ڕێنووسی هەموو ئەمانە هەر لە کۆنەوە دیاری کراون، یاسای خۆیان هەیە، یان دەلکێنرێن بە یەکترەوە یان بەجیا دەنووسرێن. هەموویان لەم نامیلکەیەدا لە شوێنی خۆیاندا ڕوون کراونەتەوە. ئەم ڕێبازە لە کۆنەوە بەکار هێنراوە و دەقی گرتووە.
هەر بۆیە پێویست ناکات بە نیومەودا هەموو ئەو یاسا و ڕێسا ڕێنووسییە دەقگرتووە کۆنانە تێک بدرێت و سەرلەنوێ شێوازێکی دیکە دابهێنرێت. شێوازێک کە کەس نازانێت سنوورەکەی کامەیە و کێ بڕیار بدات چی بکەوێتە بەر نیومەوداوە. هەروەها بەتایبەت ئەگەر شێوازەکە لەگەڵ زانستی سەردەمدا، واتە ئایتی، کێشەی هەبێت و بەربەست بۆ پڕۆگرام و پڕۆگرامدارێژەران چێ بکات.

پسپۆڕانی کورد لە بەشی ئایتیدا، هاوەنگن لەسەر ئەوەی کە نیومەدا بەکار نەهێنرێت، وەک یەکێک لە شارەزایانی ئایتی دەڵێت: نیومەودا کێشە بۆ مەکینەکانی گەڕان "گووگڵ"، بەرهەمهێنانی خۆکاری دەق "چەت جی.پی.تی"، پێواژۆی زمان و تایپ و هتد دروست دەکات.

بڕیاری گرووپە ئایتییە کوردییەکان لەسەر نیومەودا:

بەکارنەهێنانی جیاکەرەوە (U+200C).

لابردنی جیاکەرەوە بە (Zero Width Non-Joiner) ناسراوە، کە لەنێوان وشە و هەندێک لە پیتەکاندا بۆ جوانکاری بەکار هێنراوە.

***

کەوا بێت نیومەودا بەکار ناهێنین. لە باتیی ئەوەی بە نیومەودا بنووسین "سەهۆڵفرۆش"، وەک جاران بەبێ نیومەودا دەنووسین: **سەهۆڵفرۆش**

٣٦

کێشەی گۆڕانی "وو" بۆ "ۆ"

نموونەی وەک "خانۆکەم کڕی، جوانۆکەم ئاو دا."

لادانێکی گەورەیە لە ڕێنووس و تێکدانی پێکهاتەی وشەی سەرەکییە. هەر دەبێت بنووسرێت:

خانووەکەم کڕی. جوانووەکەم ئاو دا.

٣٧

یەک، یێک

لە زمانی کوردیدا دەکرێت بە دوو شێوە ناوێک بژمێریت. نموونە:

یەک پیاو، پیاوێک.

هەندێ کەس کاتێک وشەکە بە بزوێن کۆتاییی هاتووە، کەڵک لە "یێک" وەردەگرن. واتە لە باتیی ئەوەی بۆ نموونە بنووسن: سویدی + یەک = سویدییەک، دەنووسن: سویدی + یێک = سویدییێک.

بۆ نووسینی "یێک" پاش ئەو وشانەی کە بە بزوێن کۆتاییان دێت، باشترە کەڵک لە "یەک" وەربگرین، چونکە ئاسانترە لە دوو پیتی "یێ"، هەروەها کەمتر "ی" دووپات دەبێتەوە:

گرمەیەک، نەک: گرمەیێک

شنۆییەک، نەک: شنۆیییێک

مەهابادییەک، نەک: مەهابادیییێک

٣٨

کێشەی جێناوی لکاوی تاک و کۆ

لە کاتی نووسینی جێناوی لکاودا نابێت پیتی "ی" لەبیر بکرێت. بۆ ئەو مەبەستە زۆر گرنگە مرۆڤ ئاگاداری خشتەی جێناوە لکاوەکان بێت:

کۆمەڵە		تاک	کۆ	
کۆمەڵەی ١	قەد +	م / ت / ی	مان / تان / یان	ڕابردووی تێپەڕ
کۆمەڵەی ٢	قەد +	م / یت / .	ین / ن / ن	ڕابردووی تێنەپەڕ
کۆمەڵەی ٣	دە + ڕەگ +	م / یت / ات، ێت	ین / ن / ن	ڕانەبردووی تێپەڕ و تێنەپەڕ
کۆمەڵەی ٤	ب + ڕەگ +	. / ە / .	. / ن / .	داخوازی

کاری تێپەڕ: کۆمەڵەی یەکەم: "م، ت، ی ـ مان، تان، یان"

کڕین: قەد (کڕ) + جێناو

تاک: کڕم، کڕت، کڕی، نەک: کڕی

کۆ: کڕمان، کڕتان، کڕیان، نەک: کڕیان

کاری تێنەپەڕ: کۆمەڵەی دووەم: "م، یت، x ـ ین، ن، ن"

فڕین: قەد (فڕ) + جێناو

تاک: فڕم، فڕیت، فڕی

کۆ: فڕین، فڕین، فڕین

کاری ئاوارتە و جێناو

هەندێک چاوگ هەن کە لە دۆخی کاردا گەردانیان لەگەڵ جێناوەکاندا ئاسایی نین و ئاوارتەن. هەر جۆرێک بکەین هەر لە یاساکان لادەدەن. وەک:

ژیان، گریان، شیان و هتد.

ژیان، تێنەپەڕە

ڕانەبردوو: بەپێی کۆمەڵەی ٣ گەردان دەکرێت:

تاک: "دە + ڕەگ + م / یت / ات، ێت": "دە + ژی + جێناوی لکاو":

دەژیم، دەژییت، "سێیەم کەس": دەژیێت، دوو بزوێن بەدوای یەکتردا نابێت بێن، بۆیە یان هیچی پێ زیاد ناکەین "دەژی"، یان بزوێنێکی دەقرتێنین: دەژێت.

واتە:

تاک: دە + ڕەگ + "م / یت / ات، ێت":

ژیان: دەژیم، دەژییت، سێیەم کەس: دەژی/دەژێت.

بۆچوونێکی تر هەیە دەڵێت: "ێ" کار دەکاتە سەر بزوێنی درێژی "ی ا" و دەبێتە نەبزوێنی "ی y" و دەنووسین: دەژیێت.

کۆ: دە + ڕەگ + "ین / ن / ن":

دەژیین، دەژین، دەژین

ڕابردوو، کۆمەڵەی ٢: "قەد + جێناوی لکاو":

ژیا + "م، یت، -، ین، ن، ن":

تاک: ژیام، ژیایت، ژیا

کۆ: ژیاین، ژیان، ژیان.

ئەمر یا داخوازی بەپێی کۆمەڵەی ٤:

تاک: ب + ڕەگ + "ـ / ە / ـ"

تاک: بژی + ە دەبێتە "بژیە"، دوو بزوێن پێکەوە نایەن، کەوا بێت جێناوەکەی پێ زیاد ناکەین و هەر وەک خۆی دەیهێڵینەوە: ب + ژی، واتە:

تاک: بژی

کۆ: لە دۆخی کۆدا هیچ کێشەیەکیان نییە و بەپێی یاساکە گەردان دەکرێن:

کۆ: ب + ڕەگ + "ـ / ن / ـ"

کۆ: بژین

***

گریان

ڕانەبردوو، بەپێی کۆمەڵەی ٣:

دە + ڕەگ + "م / یت / ات، ێت":

داخوازی/ئەمر:

تاک: ب + ڕەگ + ”. / ە / .“: چونکە "گری" خۆی بە بزوێن کۆتاییی هاتووە لەگەڵ جێناوی "ە" ناینووسین، چونکە دوو بزوێن پێکەوە نایەن: "بگریە"، بەڵکوو وەک خۆی دەمێنێتەوە: بگری

تاک: بگری

کۆ: ب + ڕەگ + ”. / ن / .“. لە دۆخی کۆدا هیچ کێشەی نییە و گەردان دەکرێت:

کۆ: بگرین

ڕابردوو:

گریان، تێنەپەڕە، بەپێی کۆمەڵەی دووەم: ”م، یت، x . ین، ن، ن“

گریام، گریایت، گریا.

گریاین، گریان، گریان.

***

شیان: ڕەگەکەی "شێ"یە. لە دۆخی ڕانەبردوو:

”دە + ڕەگ + م / یت / ات، ێت“: ”دە + دەشێ + جێناوی لکاو“:

دەشێم، دەشێیت، دەشێت.

ڕابردوو: شیام، شیایت، شیا. شیاین، شیان، شیان.

داخوازی: بشێ

***

دەرەنجام:

کاری چاوگی وەک **ژیان، گریان، شیان** و هتد لە دۆخی ڕانەبردوو و داخوازیدا نائاساییین، لە دۆخەکانی تردا ئاساییین:

شیان: ڕەگەکەی "شێ"یە. لە دۆخی ڕانەبردوو:

”دە + ڕەگ + م / یت / ات، ێت“: ”دە + دەشێ + جێناوی لکاو“:

دەشێم، دەشێیت، سێیەم کەس: دەشێ + ێت = دەشێێت. دوو بزوێن پێکەوە نایەن، کەوا بێت یەکێکیان نانووسین: دەشێت. واتە:

شیان: دەشێم، دەشێیت، دەشێت.

***

هەروەها کاتێک وشەی پێش لە جێناو، بە "ی" کۆتاییی هاتبێت، نابێت "ی"ی جێناو لەبیر بکرێت، نموونەی تر:

چیم وت؟ چیت وت؟ چیی وت؟

چیمان وت؟ چیتان وت؟ چییان وت؟

کۆتاییم هات. کۆتاییت هات. کۆتاییی هات.

کۆتاییمان هات. کۆتاییتان هات. کۆتاییان هات.
حەنایی چی؟ هەموو خۆ خوێنە قوربان.

٣٩

کێشەی تێکەڵکردنی ڤ، ف، و

لە زمانی کوردیدا پیتی ڤ (V)مان هەیە، دەبێت ئەو ناوانەی لە زمانە ڕۆژاواییەکاندا (V)یان تێدایە وەک خۆی بە "ڤ" بیاننووسین:

ڤیکتۆر هۆگۆ، نەک: فیکتور هۆگۆ، ویکتۆر هۆگۆ

ڤیدیۆ، نەک: ویدیۆ

ڤۆڵڤۆ، نەک: ولو

ئەرشیڤ، ئارشیڤ، نەک: ئەرشیف، ئارشیو

ئێڤا، نەک: ئێوا

٤٠

ڕۆژانی هەفتە:

ڕۆژانی هەفتە کە لە دوو وشە پێک هاتوون، پێکەوە دەنووسرێن، نەک بەجیا:

یەکشەممە، نەک: یەک شەممە

دووشەممە، نەک: دوو شەممە

بەڵام ئەگەر مەبەستمان یەکێک لە ڕۆژەکانی هەفتە بێت ئەوە بەجیا دەینووسین:

من تەنیا یەک هەینیی تر دێم بۆ ماڵتان. (تەنیا هەینییەکی تر)

من تەنیا یەک شەممەی تر دێم بۆ ماڵتان. (تەنیا شەممەیەکی تر)

من تەنیا یەک دووشەممەی تر دێم بۆ ماڵتان. (تەنیا دووشەممەیەکی تر)

دارمیوەکان:

ناوی دارمیوەکان لەگەڵ وشەی "دار" پێکەوە دەنووسین، چونکە وشەی لێکدراون:

دارهەنار، نەک: دار هەنار، دارمۆز نەک: دار مۆز

دارگوێز، نەک: دار گوێز، دارمێو، نەک: دار مێو

گەڵامێو، نەک: گەڵا مێو.

"به پێی" و "بەپێی":

بەجیا: به پێی خۆی چوو بۆ لای دوکتۆر.

پێکەوە: بەپێی بڕیارەکە جێبەجێی بکە.

٤١

ناوبەندی "و"

هەموو + ان: هەمووان: هەموان: هەموان:

لە وشەی هەموان (hemûan)دا، دوو بزوێنی درێژی (ووا = ûa) کەوتوونەتە لای یەک، بەپێی یاسا و ڕێسای ڕێنووسی کوردی دوو بزوێن ناکرێت بەدوای یەکتردا بنووسرێن. بزوێنی درێژی (ا = a) کار دەکاتە سەر بزوێنی درێژی (وو = û) و دەیگۆڕێت بۆ بزوێنی کورتی (و = u) و دەبێتە (هەموان = hemuan). بەڵام وەک دەبینن، هێشتاش دوو بزوێنی (وا = ua) پێکەوە نووسراون. بۆیە دەبێت پیتێکی نەبزوێن (و = w) کە ئەرکی ناوبەند دەبینێت بخەینە نێوانیان تا بزوێنەکان لێک جیا بنەوە:

هەمووان

Hemuwan

هەمووان hemuwan

نەک هەمووان hemûwan

وشەکە ناتوانێت "هەموان ."hemwan ئەگەر وا بیر بکەینەوە وەک ئەوەیە پاشگری "وان" بە "هەم" زیاد بکەین و بڵێین "هەم + وان" هەموان، وەک کەشتیوان، گەمیوان. کە بێگومان ئەوە هەڵەیە.

کەوا بێت لە وشەی "هەمووان"دا وەک لە لاتینییەکەشدا جوان دیارە، هیچ بزوێنێک بەدوای یەکتردا نەهاتووە.

***

ناوبەندی درێژ "وو" یان کورت "و"؟

هەندێک وشەی لێکدراو بە ناوبەندی وەک "و" پێکەوە دەلکێنرێن، وەک:

هێلکەوڕون، مشتومڕ، هاتوچۆ، دەستوبرد. کاتێک کە ناوبەندەکە پاش بزوێن بێت، دەنگەکەی کورتە و کاتێکیش پاش نەبزوێن بێت، دەنگەکەی درێژە. بەڵام لەبەر ئەوەی کە ناوبەندمان هەر بە یەک "و" دیاری کردووە، هەر بە یەک "و" دەیاننووسین: "هاتوچۆ"

پێویست ناکات لە دۆخی لێکدراودا بنووسین "هاتووچۆ"، هەرچەندە کە نووسینیشی بە هیچ شێوەیەک هەڵە نییە.

***

"وا = وەها" مامەڵەی وشەیەکی سەربەخۆی لەگەڵدا دەکرێت:
پێم وا نییە. پێم وا بوو. وا نەبوو. وا دیارە.
لە دۆخی ڕانەبردوودا، چونکە "ە" بەتەنیا نانووسرێت، بە ناوبەندی "ی" دێنە تەنیشت یەکترەوە: وایە

٤٢

کێشەی نووسینی ناو بە هاوەڵناوەوە

وەک پێشتریش لە بەشی ناوی لێکدراودا ڕوون کراوەتەوە، وشەی لێکدراو کە بە ناوبەندی "ە" پێکەوە لێک دەدرێن، پێکەوە دەنووسرێن. وەک:
گوڵەگەنم، مانگەشەو
بەڵام نابێت ئەو بزوێنی "ە"یە لەگەڵ بزوێنی "ە"ی نووسینی ناو بە هاوەڵناوەوە تێکەڵ بکرێت.

ئامرازی دانەپاڵی "ە":

ئەم ئامرازی دانەپاڵە، دەلکێت بە کۆتاییی وشەی یەکەمەوە، بەڵام بۆشاییی دەبێت لەگەڵ وشەی دووەمەوە، نموونە:
شەوە گەرمەکە، نەک: شەوەگەرمەکە
بەفرە زۆرەکە، نەک: بەفرەزۆرەکە
کچە جوانەکە، نەک: کچەجوانەکە
منداڵە بزێوە جوانە چاوشینەکە، نەک: منداڵەبزێوەجوانەچاوشینەکە
ئەم هاوەڵناوانە لەگەڵ وشەی یەکەمدا، وشەی لێکدراو دروست ناکەن، تا پێویست بکات پێکەوە بنووسرێن. ئەگەر بێت و هەموویان پێکەوە بنووسرێن، وشەکان پێکەوە زۆر دوورودرێژ دەبنەوە.

دەرەنجام:

"ە"، ناو لەگەڵ هاوەڵناو (بەجیا): ڕۆژە خۆشە گەرمەکە

"ە"، ناو لەگەڵ ناو (پێکەوە): ناوەندەدەمارەکۆئەندام

٤٣

چەند بڕیارێکی نوێیی ئایتی لە پێوەندی لەگەڵ زمانی کوردیدا

تێبینی:

لە کۆبوونەوەیەکی سەرهێڵی ئایتیدا لە ڕێکەوتی ٢٠٢٢/٠٦/٢٢ بڕیار درا کە نیومەودا هەرگیز بەکار نەهێنرێت، چونکە لە کاتی نووسینیدا سیستەمە ئایتییەکان تێک دەدات.

لێرەدا بەشێک لەو بڕیارانە دەخرێنە بەردەست:

ڕێسا و چەسپاندنی ڕێنووسی زمانی کوردی

بۆ دروستکردنی هەڵەچن (spell checker)ـێک بۆ زمانی کوردی، وشەدانێک لە وشە ڕاست و دروستەکان و گەردانکردنی وشەکان و کردارەکان پێویستن. کلیلی سەرکەوتنی کاری هەڵەچنەکە ئەوەیە کە ئەرکەکانی لەسەر ڕێنووسێکی یەکگرتوو جێبەجێ بکرێن.

لەسەر ئەو بنەمایانەی کە ئەکادیمیای کوردی لە نامیلکەی ڕاسپاردەکانی زمانی کوردیدا دایڕشتووە و بەڕێز **دیاکۆ هاشمی** بە نموونە و شیکاری لێکی داونەتەوە و باسی کردوون کاری هەڵەچنەکە ساز دەکرێت.

لەو گرفتانەی کە پێویستن چار بکرێن و نەمێنن، چ لە نووسراوە ئەلیکترۆنییەکان و چ لەسەر هەندێک تەختەکلیل بریتین لە:

١. بەکارنەهێنانی جیاکەرەوە "U+200C".

لابردنی جیاکەرەوە بە (Zero Width Non-Joiner) ناسراوە، کە لەنێوان وشە و هەندێک لە پیتەکاندا بۆ جوانکاری بەکار هێنراوە.

٢. بەکارنەهێنانی تەقەڵ یان داش لەنێوان دوو وشەدا.

پێویستە کە وشە لێکدراوەکان وەکوو خۆیان بنووسرێنەوە، ئەگەر وشەکە درێژ بوو، ئەوا بە بۆشایی بچووک بکرێنەوە.

٣. پیتی کورتکراوە لاتینییەکان/کوردییەکان بە خاڵ جیا بکرێنەوە

زۆرێک لە کورتکراوەکان وەکوو "پدف PDF" یان "پدک: پارتی دیموکراتی کوردستان" پێویستە یەک شێوەی یەکگرتوو بۆ نووسینەوەیان بەکار ببرێت، ئەویش دانانی خاڵە لەنێوانی پیتەکاندا.

پ.د.ف

پ.د.ک

لێرەدا مەبەست ئەوەیە کە سەروشەکان ئەگەر لاتینی بوون بە کاپیتاڵ بنووسرێن: "**PDF**"، ئەگەر بە ئەلفبێی کوردی بنووسرێن ئەوە خاڵ بکەوێتە نێوانیان: "**پ.د.ف**"، "**پ.د.ک**".

٥. هەندێک تێبینیی گشتی

١. هەوڵ بدرێت ئەو تەختەکلیلانەی کە کراونەتە بنەڕەت بەرەویان پێ بدرێت و ئەو بڕیارەی حکوومەت زیندوو بکرێتەوە لە فەرمانگە و بەڕێوەبەرایەتییەکانی حکوومەتدا.

٢. هەموو ئەوانەی کە کاری وەرگێڕان دەکەن، پێویستە پابەند بن بە بەکارهێنانی یەک تەختەکلیل.

٣. هەموو کۆدەکان و پیتە کوردییەکان، تەختەکلیلی کوردی و شێوەکانی لەسەر عەرەبی و ئینگلیزی نێردراون بۆ گووگڵ، سامسۆنگ، ئەپڵ، هواوی و مایکرۆسۆفت. ئەگەر هەر شوێنێکی تر کە ئەو کۆدانە بەکار ناهێنێت ئاگادار بکرێتەوە و نەخشەی پیت و کۆدەکانی پێ بدرێت.

٤. وشیارکردنەوەی خەڵکی بۆ بەکارهێنانی تەختەکلیلێکی یەکگرتوو، بۆ نووسین بە ڕاست و دروستی و لەپێناو نەهێشتنی هەڵەی ڕێنووس.

بۆ زانیاریی زیاتر لەسەر ئەو خاڵانە کرتە بکە سەر ئەم بەستەرە:

وتووێژێکی سەرهێڵ لەسەر زمانی کوردی و تەکنۆلۆژیا

٤٤

جیاوازیی نێوان "پێشگر/پاشگر" و "پێشبەند/پاشبەند"

پێشگر و پاشگر دەلکێن بە وشەوە:

بێکەسی، بێماڵی

پێشبەند نالکێت بە وشەوە، بەڵام پاشبەند دەلکێت بە وشەوە:

بە فڕۆکە، لە ماڵدا، لە پۆلدا، بە ئاسمانەوە

گیرەک (پێشگر و پاشگر)

Affix (Prefix and Suffix)

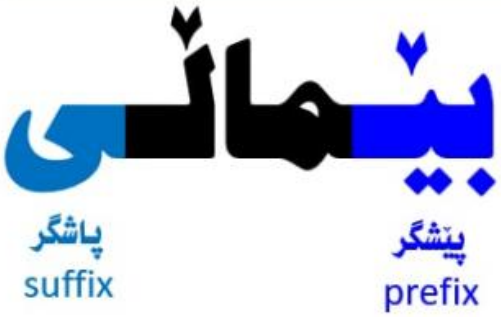

دەوربەند / لابەند

Circumposition

٤٥

نووسینی بکەرنادیار

١. پێناسە

بکەرنادیار (یان کرداری نادیار) ئەو شێوازەیە لە ڕستەدا کە تیایدا بکەری کردارەکە نادیارە یان گرنگیی پێ نادرێت. لەم جۆرە ڕستانەدا، جەخت لەسەر کردارەکە یان بەرکارەکە دەکرێتەوە، نەک بکەرەکە.

٢ .نموونەی بەراوردکاری

-ڕستەی بکەردیار: "ماموستاکە وانەکەی وتەوە".

-ڕستەی بکەرنادیار: "وانەکە وترایەوە".

چاوگی تێپەڕ:

"دە" + "ڕەگی چاوگ" + "ڕێ" = بکەرنادیار

دە + خوێن + ڕێ = دەخوێنرێ.

دە + نووس + ڕێ = دەنووسرێ.

دەبینرێ. دەفرۆشرێ. دەوترێ.

***

باشتریشە کە فۆنیمی "ت"یان پێ زیاد بکەین:

دەخوێنرێت. دەنووسرێت. دەوترێت.

٤٦

دەستەواژە یان ڕستەی بێکردار

هەندێک دەستەواژە هەن کە لەبەر ئاسانی، کارەکانیان بەکار ناهێنرێن. وەک:

شەو شاد.

ئەمە لە بنەڕەتدا بەم جۆرە بووە:

هیوادرم شەوت شاد بێت.

دواتر سادە کراوەتەوە بۆ: شەوت شاد بێت.

دیسانەوە کورت کراوەتەوە بۆ: شەوت شاد

ئەویش کورت بووەتەوە بۆ: شەو شاد

ئەمانە کە کورت بوونەتەوە نابێت وەک وشەیەکی لێکدراو پێکەوە بنووسرێن، چونکە ئەمانە بەشێک لە ڕستەن کە بۆ ئاسانکاری و خێرایی کورت بوونەتەوە.
ئەمانە وشەی لێکدراو نین تا پێکەوە بنووسرێن. ئەمانە پاشماوەی ڕستەیەکن کە بەش بەش نووسراون. کەوا بێت ئێستاش دەبێت بەجیا بنووسرێن، واتە بەم جۆرە:
شەو شاد.
ڕۆژ باش.
بەیانی باش.
نەورۆز پیرۆز.
خەو خۆش.
ئێوارە باش.
ساڵی نوێ پیرۆز.
بەڵام کاتێک ئەرکی وشەیەکی لێکدراو ببینن ئەوە پێکەوە دەنووسرێن:
شەوشادیم لێ کرد.
بە لادەمەوە بەیانیباشێکی پێ وتم.
زۆر زوو شەوشادیم لێ کرد.
بە دەنگی بەرز ڕۆژباشیی پێ وت.

٤٧

هەڵەی باو

هەندێک وشە هەن بەهەڵە بڵاو بوونەتەوە. باشترە هەوڵ بدەین دروستەکانیان بەکار بهێنین:

توانا، خۆی ناوی کارایە پێویست ناکات بڵێین بەتوانا.
ئەو کابرایەکی توانایە. نەک: ئەو کابرایەکی بەتوانایە.
وەک: زانا، ئەو کابرایەکی زانایە. کەس نااڵێت ئەو کابرایەکی بەزانایە.

***

سەرپەرشت، خۆی ناوی کارایە، پێویست بە پاشگر ناکات و پێویست ناکات بنووسین: سەرپەرشتیار

***

هەندێک وشە هەن کە لە زمانی کوردیدا پیتمان بۆی هەیە کەچی هەندێک کەس بەپێی پیت و ڕێنووسی زمانی بێگانە بەکاری دەهێنن. دەبێت ئەوانە ڕاست بکەینەوە. بۆ نموونە:
لە جیاتیی "ئەرشیف/ آرشیو" دەبێت بنووسرێت: **(ئەرشیف) یان (ئارشیف)**

هەروەها:
بانق **(بانک)**، صین **(چین)**، یابان **(ژاپۆن)**، غوستاف **(گوستاڤ)**،
مارغاریتا **(مارگاریتا)**، غابرییل غارسیا **(گابریەل گارسیا)**، غاندی **(گاندی)**،
شارلی شاپلین **(چارلی چاپلین)**

***

بەرامبەر یان بەرانبەر؟
لە زمانەوانیدا بەشێکی تایبەت هەیە بە ناوی مۆرفۆلۆژی کە بەشێکی ئەو زانستە لە کەرەسە لکێنەرەکان، پێشگر، پاشگر و هتد دەکۆڵێتەوە.
ناوبەند (interfix) کەرەسەیەکی لکێنەرە کە دەتوانێت دوو مۆرفێم پێکەوە بلکێنێت و وشەیەکی نوێ ساز بکات. چەند ناوبەندێکی کوردی بریتین لە:

١. "بە": گوڵ بە دەم = گوڵبەدەم
٢. "ەو": شار ەو شار = شارەوشار
٣. "ە": گوڵ ە باخ = گوڵەباخ
٤. "و": لەرز و تا = لەرزوتا
٥. "او": ڕەنگ او ڕەنگ = ڕەنگاوڕەنگ
٦. "ان": سەر ان سەر = سەرانسەر
لێو ان لێو = لێوانلێو،
شەق ان شەق = شەقانشەق

وەک مەسعوود محەمەد دەڵێت: قەت نەمانبیستووە بوترێت "سەرامسەر"، بەڵکوو وتراوە "سەرانسەر"، کەوا بێت بەپێی ئەوانە و بەپێی ئەدەبیاتی کۆنی کوردی، "بەر ان بەر = بەرانبەر" دروستە و نەک "بەر ام بەر = بەرامبەر"، بۆیە دەبێت لە بەکارهێنانی وشەی "بەرامبەر" واز بهێنین و لەسەر بنەمای مۆرفۆلۆژیی کوردی کەڵک لە ناوبەندی ...ان... وەربگرین و بڵێین: بەرانبەر

بەروار

وشەیەکی دیکە کە لە جیاتیی وشەی "ڕێکەوت" بەهەڵە بڵاو بووەتەوە، وشەی "بەروار"ە. بەهەڵەتێگەیشتنێک ڕووی داوە و ئەم وشەیە یەکەم جار لە "بەرواری" کە ناوی ناوچەیەکە لە کوردستان، بەهەڵە وەرگیراوە و بڵاو بووەتەوە. گونجاوترین وشە ئێستە "ڕێکەوت"ە.

نموونە: ئەم کتێبە لە ڕێکەوتی ٢٠٢٤/٠٢/٢١ چاپ کرا.

٤٨

تایپۆلۆجیی کوردی

کورد لە کۆنەوە داڕشتنی تایبەتی خۆی بووە، بۆ نموونە وتوویەتی:

هەناری سووری هەورامان

واتە هاوەڵناوەکە کەوتووەتە دوای ئەو ناوەی کە مەبەستی قسەکەیە. نەیانوتووە:

هەناری هەورامانی سوور

چونکە هەنارەکە سوورە، نەک شوێنەکە کە هەورامانە.

خۆ ئەگەر هاوەڵناوەکە لە زیاتر لە یەک دانەش بوو، ئەوە هەر هەموویان بەدوای یەکدا دەنووسین:

هەناری سووری شیرینی ئاوداری هەورامان

کەوا بێت هەر کاتێک دەستەواژەیەکی وامان هەبوو دەبێت بەپێی ئەو ڕێسایە داببڕێژین:

ناو + هاوەڵناو + ناوی شوێنەکە

خۆ ئەگەر هات و هاوەڵناوەکە زیاتر لە یەک دانە بوون، ئەوە هەموویان پێش لە ناوی شوێنەکە دەنووسرێن.

هەروەها دەبێت وریا بین کە هاوەڵناوەکان بناسینەوە و بزانین کام وشە هاوەڵناوە. زانکۆ ناوە، پزیشکی هاوەڵناوە. کەوا بێت بەپێی یاساکەی سەرەوە:

"زانکۆ"ی "پزیشکی"ی "هەولێر"

لەو دەستەواژەیەدا گرنگە کە ئامرازی دانەپاڵی "ی"شمان لەبیر نەچێت کە لەوێ بە ڕەنگی شین دیاریمان کردوون دەستەواژەکە بەم جۆرە دەنووسرێت:

زانکۆی پزیشکیی هەولێر

نەک "زانکۆی هەولێری پزیشکی" چونکە زانکۆکەیە کە تایبەتە بە زانستی پزیشکی نەک شاری هەولێر.
دوو هاوەڵناو:
نموونەیی هاوەڵناوە، تێکەڵ هاوەڵناوە:
قوتابخانەی نموونەیی تێکەڵی هەولێر

کەوا بێت بەم ئەنجامە دەگەین کە ناوی ئەو دامەزراوە، فەرمانگە، زانکۆ و قوتابخانانەی کە بەپێی تایپۆلۆجی و دارشتنی زمانی عەرەبی دارێژراون، پێویستە دارشتنەکانەکانیان بکوردێنرێن، چونکە زمانی کوردی تایپۆلۆجی و دارشتنی تایبەت بە خۆی هەیە کە جیاوازە لەگەڵ هەندێک زمانی دیکە.
کەوا بێت دارشتنی وەک ئەمانە دەبێت بکوردێنرێن:

١. زانکۆی پزیشکیی هەولێر، نەک: زانکۆی هەولێری پزیشکی
٢. قوتابخانەی نموونەیی هەولێر، نەک: قوتابخانەی هەولێری نموونەیی
٣. قوتابخانەی بنەڕەتیی تێکەڵاوی زەڵم، نەک: قوتابخانەی زەڵمی بنەڕەتی تێکەڵاو
٤. سەنتەری نێودەوڵەتیی کوردستان، نەک: سەنتەری کوردستانی نێودەوڵەتی

٤٩

یش/ش

یش/ش = هەروەها
لە زمانی کوردیدا زۆر جار بەرانبەر بە "هەروەها" فۆنیمی "یش" دەنووسرێت. وەک:

هەروەها هەولێرم بینیوە. = هەولێریشم بینیوە.
سبەینێ ئەویش دێت.
ڕۆژێک کوردستانیش ڕزگار دەبێت.
وەرگێڕانی گووگڵیش کەوتە بەردەست.

یش = ش
ئەو وشانەی کە بە بزوێنی "ا، ە، ۆ، وو، ێ" تەواو دەبن، دەکرێت بە دوو شێوە بگوترێن:

ئاڵایش = ئاڵاش:
ئاڵایش هەڵکرا. ئاڵاش هەڵکرا.

پاوەیش = پاوەش:
پاوەیشم بینیوە. پاوەشم بینیوە.
شنۆیش = شنۆش:
شنۆیشم بینیوە. شنۆشم بینیوە.

تۆویش = تۆوش:
تۆویشم خواردووە، تۆوشم خواردووە.

هەرمێش = هەرمێیش:
هەرمێیش خۆشە. هەرمێش خۆشە.
***

بزوێنی "ی" + یش:
ئەو وشانەی کە بە بزوێنی درێژی "ی" کۆتاییان دێت، دەبێت بە "یش" بنووسرێن ئەگینا لە ڕووی واتاوە ئاڵۆزی دروست دەکەن:
"سلێمانی" + یش: سلێمانییش شارێکی گەورەیە. (سلێمانی شارە.)
"سلێمان" + یش: سلێمانیش پیاوێکی باشە. (سلێمان مرۆڤە.)

"سویدی" + یش: سویدییش لە ئەمریکا دەژین. (خەڵکی سوید)
"سوید" + یش: سویدیش سارد. (وڵاتی سوید)

کەوا بێت:
نادروست: لە زانکۆی سلێمانیش پشوو ڕاگەیەنرا.
دروست: لە زانکۆی سلێمانییش پشوو ڕاگەیەنرا.
***
نادروست: لە سلێمانیش بەفری زۆر باریوە.
دروست: لە سلێمانییش بەفری زۆر باریوە.

***

یی + ش

ئەو وشانەی کە بە "یی" تەواو دەبن هەر "ش" دەگرن:

پاوەیی + ش

پاوەییش دەناسم.

پەمەییش ڕەنگێکی جوانە.

تێبینی:

بۆ ئەوەی هیچ دووداڵییەک دروست نەبێت، لە هەموو دۆخێکدا دەکرێت لە "یش" کەڵک وەربگیرێت، چ وشەکە بە بزوێن کۆتاییی هاتبێت، چ بە نەبزوێن:

هەولێریش، ئاڵایش، پاوەیش، پاوەییش، هەرمێیش، سلێمانییش.

٥٠

پرسیار و وەڵامی چەندپاتەی فێرخوازان

	بەم جۆرە		نەک بەم جۆرە:
١.	خۆراوا	نەک:	خۆرئاوا
٢.	دەست خۆش!	نەک:	دەستخۆش!
٣.	مەحوی	نەک:	مەحویی
٤.	هەردووکمان	نەک:	هەر دووکمان
٥.	بەسەر چاو	نەک:	بەسەرچاو
٦.	پێم وایە پێم وا نییە، پێم وا بوو.	نەک:	پێموایە
٧.	بەرانبەر	نەک:	بەرامبەر
٨.	وا دەزانم، وام زانی	نەک:	وادەزانم، وامزانی
٩.	شەو شاد!	نەک:	شەوشاد!
١٠.	کشتوکاڵ	نەک:	کشت و کاڵ
١١.	چوونەژوورەوە "ورود"	نەک:	چوونە ژوورەوە "ورود"
١٢.	ئەوان چوونە ژوورەوە.	نەک:	ئەوان چوونەژوورەوە.
١٣.	لە ماڵدایە	نەک:	لە مالّ دایە
١٤.	لانی کەم، لانی زۆر	نەک:	لانیکەم، لانیزۆر
١٥.	مشتومڕ	نەک:	مشت و مڕ
١٦.	دام نا، هەڵم گرت	نەک:	دامنا، هەڵمگرت
١٧.	دەخوێنرێت	نەک:	دەخوێندرێت
١٨.	جوانتر "پلەی بەراورد"	نەک:	جوان تر "پلەی بەراورد"
١٩.	پیاوێکی تر "پیاوێکی دیکە"	نەک:	پیاوێکیتر "پیاوێکی دیکە"
٢٠.	لەدایکبوونت پیرۆز	نەک:	لە دایکبوونت پیرۆز
٢١.	تەمەندرێژ بیت.	نەک:	تەمەن درێژ بیت.
٢٢.	ڕۆژی جیهانیی کرێکاران	نەک:	ڕۆژی جیهانی کرێکاران
٢٣.	بەخێر هاتی.	نەک:	بەخێرهاتی.
٢٤.	بە پێی خۆی چوو.	نەک:	بەپێی خۆی چوو.
٢٥.	بەپێی بەرنامە، (طبق)	نەک:	بە پێی بەرنامە (طبق)
٢٦.	دڵناسک	نەک:	دلّ ناسک
٢٧.	نییە	نەک:	نیە، نیە
٢٨.	ناوبەندی "و" کە وشەی لێکدراو دروست دەکات، بە شێوەی "و" دەنووسین، نەک "وو":	نەک:	هات و چۆ، هاتووچۆ

	هاتوچۆ، دەستوبرد، مشتومڕ		
٢٩.	پێشبەندی لێکدراو پێکەوە دەنووسرێن، چونکە بەتەنیا واتاکە ناگەیەنن: لەگەڵ، لەسەر، لەژێر، لەلای، لەتەنیشت، لەکن، لەپاڵ. لەسەر مێزەکە. لەپاڵ دارەکە.	نەک:	لە گەڵ، لە سەر، لە ژێر، لە لای، لە تەنیشت، لە کن، لە پاڵ
٣٠.	ڕۆیشتبێت، کردبێت، هاتبێت	نەک:	ڕۆیشت بێت، کرد بێت، هات بێت
٣١.	هەموو جارێک	نەک:	هەموجارێک
٣٢.	کەرەستەکان بەکار دەهێنرێن.	نەک:	کەرەستەکان بەکاردەهێنرێن.
٣٣.	دیوانەکانی چاپ کردووە.	نەک:	دیوانەکانی چاپکردووە.
٣٤.	کارەکان جێبەجێ دەکات.	نەک:	کارەکان جێبەجێدەکات.
٣٥.	من یاری دەکەم.	نەک:	من یاریدەکەم.
٣٦.	خانوویان دروست کرد.	نەک:	خانوویان دروستکرد.
٣٧.	هەڵسوکەوتیان باش بوو.	نەک:	هەڵسوکەوتیان باشبوو.
٣٨.	ئەوان کۆ دەبنەوە.	نەک:	ئەوان کۆدەبنەوە.
٣٩.	کۆڕێکیان پێک هێنا.	نەک:	کۆڕێکیان پێکهێنا.
٤٠.	بەم زووانە	نەک:	بەمزووانە

٥١
کورت و پوخت

کورت و پوخت دەکرێت بڵێین زیاترین هەڵە لەم خاڵانەدا دەکرێن و زۆر باش دەبێت نووسەر لە هەندێک بواری زمانی و تەکنیکییشدا ئاستی زانیاریی خۆی بەرز بکاتەوە:

١. کێشەی قرتاندن و نەقرتاندنی "هەمزە".
٢. جێناوی لکاوی "تاک" و "کۆ"، کاتێ فرمانەکە بە (ی) کۆتاییی بێ.
٣. (ی) لە دۆخی "خستنەسەر"دا، بەتایبەت ئەو کاتەی کە ناوەکە بە (ی) کۆتاییی دێت.
٤. کێشەی وشەی لێکدراو.
٥. کێشەی وشەی داڕێژراو.
٦. کێشەی فرمانی لێکدراو و گەردانکردنی.
٧. جیاوازیی نووسینی (ناو) و (کردار)ی وەکوو (ڕێککەوتن - ڕێک کەوتن).
٨. کێشەی پێشگرەکانی وەکوو (دا، دەر، ڕا، وەر، هەڵ).
٩. نووسینی جێناو لەگەڵ کرداری سادە و کرداری لێکدراو.
١٠. جیاوازیی نووسینی (پێشگر + کردار) لەگەڵ (ناو + کردار) لە دۆخی ئێستادا.
١١. کێشەی پاشگرەکانی (دا، ڕا، وە، ەوە).
١٢. کێشەی پاشگری (دا) لەگەڵ (دا)ی ڕابردووی (دان).
١٣. هەڵەی بەکارهێنانی پاشگر وەکوو پێشگر.
١٤. هەڵەی بەکارهێنانی وشەی سەربەخۆ وەکوو پاشگر.
١٥. سنووردارکردنی (و).
١٦. کێشەی پیتی (و) و (وو) و دۆخی ئاوارتە.
١٧. تێکەڵکردنی دەنگی (ۆ) و (و) و بەهەڵەنووسینی ئەو دوو دەنگە جیاوازە.
١٨. نیسبەت لە زمانی کوردیدا.
١٩. گۆڕینی بەهەڵەی (وو) بۆ (ۆ).
٢٠. پیتی (ت).
٢١. نووسینی (دە) یان (ئە).
٢٢. کێشەی (و)ی بەیەکەوەبەستن و (و)ی سەربەخۆ.
٢٣. گیروگرفتی پیتی (ڕ) و (ر).
٢٤. نووسینی ئامرازی پێوەندی (پرپۆزیشون)، نەپاراستنی سەربەخۆییی (لە).
٢٥. کێشەی ئامرازی (تر) و وشەی (تر).
٢٦. کێشەی پێشگری (بێ) و وشەی (بێ، بەبێ).
٢٧. وشەی بێگانە لە زمانی کوردیدا.
٢٨. کێشەی (بە پێی) و (بەپێی).
٢٩. کێشەی نووسینی (ئاوەڵکار).
٣٠. کێشەی لکاندنی ئامرازەکانی (بە) و (لە) بە وشەکانەوە.
٣١. جێناوی نیشانەی وەک (ئەم، ئەو، ئەڤ).
٣٢. بایەخدان بە (ب، ت، د).
٣٣. نووسینی "لێ"، "پێ" لە کاتی گەردانکردنیدا لە ڕستەدا.

٣٤. وشەی لێکدراو (گیرەک، وشە، بەشەوشە، ڕەگەوشە، ژمارە)
٣٥. کێشەی کەوان
٣٦. چاوگێک بە سێ پێشگرەوە
٣٧. داری میوەکان
٣٨. نیشانەکانی (موزاریح، ئەمر، نەهی، نەفی)
٣٩. پیتەلکاو و پیتەنەلکاو
٤٠. شێوازی نووسینی ڕۆژانی هەفتە.
٤١. نیشانەکانی نەناسراوی (یەک، یێک).
٤٢. (ش)ی پشتڕاستکردنەوە (تەئکید).
٤٣. کێشەی پیتی (ی) و بزوێنی (یی). (کاتێ پێویستە ناینووسن و کاتێ پێویست نییە دەینووسن).
٤٤. ئاگادارنەبوون لەو یاسا بەناوبانگەی کوردی کە: (دوو بزوێن بە دوای یەکتردا نانووسرێن.) + دۆخە ئاوارتەکان.
٤٥. تێکەڵکردنی شێوەی ڕیزبوونی وشە لە زمانی کوردیدا لەگەڵ زمانی بێگانە و، ئاگادارنەبوون لە سیستەمی (SOV)ی کوردی و سیستەمە زمانییەکانی تر.
٤٦. هەڵەی باو (بەروار، ڕاناو).
٤٧. کۆکردنەوەی وشەی تاکی کوردی، بە یارمەتیی نیشانەکانی کۆکردنەوە لە زمانی فارسیدا.
٤٨. ناشارەزایی لە بنەماکانی بەکارهێنانی خاڵبەندی (ترقیم Punctuation).
٤٩. کێشەی (بزرۆکە)، (نگ) و هەندێ دەنگی ناو شێوەزارەکانی تر.
٥٠. بەکارهێنانی ڕێکەوتێ کە تەنیا دانیشتوانی بەشێ لە کوردستان لێی تێ دەگەن.
٥١. بنەمای ڕۆژژمێری کوردی.
٥٢. تەختەکلیلی کوردی.
٥٣. فۆنتی یونیکۆد و نایونیکۆد.
٥٤. نەبوونی شارەزایی لە نووسینی کوردی لە پرۆگرامی نووسینی وەک ووۆرد.
٥٥. دانانی پەراوێز و هەروەها ژمارەبەندی لە پرۆگرامی ووۆرد.

٥٢. ژیریی دەستکرد (Artificial intelligence (AI

ئێستە سەردەمی ژیریی دەستکردە و خەریکە لە هەموو بوارەکاندا کاریگەریی هەبێت، بەتایبەت لە بواری زماندا ئاڵوگۆڕی گەورەی بەدی هێناوە. کۆمەڵێک ژیریی دەستکردی جۆربەجۆر دروست بوون کە هەندێکیان تا ڕادەیەکی باش زمانی کوردییش دەزانن و بەردەوام باشتر فێر دەبن. ئەوانە دەتوانن لە یەکدەستکردنی نووسیندا کاریگەریی گەورەیان هەبێت و ئاسانکاری بۆ زمان بکەن.

بۆ توانای ژیریی دەستکرد لە زماندا دەکرێت ئاماژە بکرێتە:

١. وەرگێڕان
- وەرگێڕانی ڕاستەوخۆ لەنێوان زمانەکان
- باشترکردنی ئاستی وەرگێڕان

٢. ڕێنووس و نووسین
- ڕاستکردنەوەی هەڵەی ڕێنووسی
- یەکسانکردنی نووسین لەنێوان زاراوەکاندا
- پاراستنی یاساکانی نووسین

٣. شیکردنەوەی دەق
- ناسینەوەی هەست و سۆزی نووسراوەکان
- دۆزینەوەی ناوە تایبەتەکان
- دۆزینەوەی شێوازەکانی زمان

٤. فێربوونی زمان
- دروستکردنی ئامرازەکانی فێربوون
- یارمەتیدان لە دەربڕین و گەشەپێدانی زمان

٥. دەنگ و نووسین
- دروستکردنی تەکنەلۆژیای گۆکردن و نووسین
- پاراستنی میراتی زمانی کوردی

ڕۆڵی ژیریی دەستکرد (AI) لە بواری زماندا، بەتایبەتی بۆ زمانی کوردی

ڕۆڵی ژیریی دەستکرد لە زمانناسیدا بەگشتی:

- **شیکردنەوەی دەق (Text Analysis):** ژیریی دەستکرد دەتوانێت لە ڕووی ڕێزمان، واتا و پێکهاتەی دەقەوە، دەقەکان بە شێوەیەکی ورد شیکار بکات. ئەمەش یارمەتیدەر دەبێت بۆ تێگەیشتن لە چۆنیەتیی بەکارهێنانی زمان و دۆزینەوەی هەڵەکان.
- **دروستکردنی دەق (Text Generation):** مۆدێلەکانی ژیریی دەستکرد دەتوانن دەق بە شێوازی جیاواز دروست بکەن، وەک نووسینی وتار، کورتەچیرۆک، یان تەنانەت شیعر. ئەمە دەتوانێت بۆ نووسەران و لێکۆڵەران یارمەتیدەر بێت.
- **وەرگێڕانی زمان (Machine Translation):** ژیریی دەستکرد توانیویەتی پێشکەوتنی بەرچاو بەدەست بهێنێت لە وەرگێڕانی زمانەکاندا. ئەمە دەتوانێت ئاسانکاری بکات لە گەیاندنی زانیاری و پێوەندی لەنێوان زمانە جیاوازەکاندا.
- **ناسینی دەنگ (Speech Recognition):** ژیریی دەستکرد دەتوانێت دەنگ بگۆڕێت بۆ دەق، ئەمەش دەتوانێت سوودبەخش بێت بۆ ئەو کەسانەی کە کێشەی نووسینیان هەیە یان دەیانەوێت دەق بە شێوەیەکی خێرا بەرهەم بهێنن.
- **ناسینی واتای دەق (Natural Language Understanding):** ژیریی دەستکرد دەتوانێت واتای دەق تێ بگات و وەڵامی پرسیارەکان بداتەوە یان زانیاریی پێویست دەربهێنێت.

ڕۆڵی ژیریی دەستکرد لە زمانی کوردیدا:

- **کۆکردنەوەی دەستەواژە و زانیاری:** دەستگەیشتن بە کۆمەڵێک دەق بە زمانی کوردی بەشێوەی دیجیتاڵ، هەنگاوێکی گرنگە بۆ ڕاهێنانی مۆدێلەکان. ژیریی دەستکرد دەتوانێت لە کۆکردنەوە و شیکردنەوەی ئەم دەقانەدا یارمەتیدەر بێت.
- **دروستکردنی فەرهەنگ و ڕێزمان:** بە بەکارهێنانی تەکنەلۆژیای ژیریی دەستکرد دەتوانرێت فەرهەنگی دیجیتاڵیی بەرفراوان و ڕێزمانیی ورد بۆ زمانی کوردی دروست بکرێت.
- **پێشخستنی سیستەمی وەرگێڕان:** ژیریی دەستکرد دەتوانێت کاریگەرییەکی زۆر باشی هەبێت لە پێشخستنی سیستەمەکانی وەرگێڕانی کوردی بۆ زمانەکانی تر و بە پێچەوانەشەوە.
- **ئاسانکردنی فێربوونی زمانی کوردی:** ژیریی دەستکرد دەتوانێت یارمەتیدەر بێت لە دروستکردنی بەرنامەی فێربوونی زمان کە لەگەڵ ئاستی فێرخواز گونجاو بێت، هەروەها دەتوانێت ڕاهێنان و پاشخوارد (فیدباک) پێشکەش بکات.
- **پاراستنی زمانی کوردی:** ژیریی دەستکرد دەتوانێت بۆ پاراستنی زمانەکەمان لە ڕێگەی شیکردنەوەی دەقە کۆنەکانەوە و زیندووکردنەوەی دەستەواژە و وشە کۆنەکانەوە، یارمەتیدەرێکی گەورە بێت.

پاشەکی

لەم دنیا پێشکەوتووەی دیجیتاڵییەدا، هەموو نووسینێک لەسەر بنەمای "0" و "1" و بەکۆدکردنە، ڕێنووسی یەکدەست بۆ تۆمارکردن و بەدواداگەڕانیان زۆر پێویستە. دەتوانن بکرێنە بنەمای کاری گەورەتر بۆ داهاتوو.

ئەم ڕێنووسە هەوڵێکە بۆ لێکنزیککردنەوەی هەموو دەقەکان، زمان بەردەوام دەگۆڕدرێت، با ئێمەش بەردەوام خۆمان نۆژەن بکەینەوە.

ژێدەر

بۆ ئامادەکردنی ئەم بەرهەمە کەڵک لە کۆمەڵێک سەرچاوەی جۆربەجۆر وەرگیراوە، وەک:

١. ڕاوبۆچوون و بەرهەمەکانی مامۆستا فەرهاد شاکەلی.
٢. ڕێنووسی یەکگرتووی کوردی، ئەکادیمیای کوردی، بەدران ئەحمەد حەبیب.
٣. هەوڵۆچکەیەکی تری، بەرەو ڕاستە ڕێیەکی ڕێنووسی زمانەکەمان، ئەکادیمیای کوردی.
٤. ڕاسپاردەکانی کۆنفرانسی بەرەو ڕێنووسێکی یەکگرتووی کوردی، ئەکادیمیای کوردی.
٥. ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، پیتۆکەکانی زمانەوانی، پڕۆفیسۆر وریا عومەر ئەمین.
٦. فۆنەتیک و فۆنۆلۆجی، غازی عەلی خورشید.
٧. بەرکۆڵێکی زانستە زاراوەسازیی کوردی، جەمال عەبدول.
٨. کتێبەکانی وەزارەتی پەروەردە.
٩. بەرهەمە زمانەوانییەکانم، د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف.
١٠. فەرهەنگی زمان و زاراوەسازی کوردی، ڕۆژان نوری عەبدوڵڵا.
١١. پڕۆژەی زاراوەی زانستیی کوردی، کەمال جەلال غەریب.
١٢. ڕێزمانی کوردی، سێ بەرگ، ئاسۆ گەرمیانی.
١٣. ڤەژین وەک سەرچاوەیەکی سەرهێڵی دەوڵەمەند بۆ ئەدەب و وشەی کوردی.
١٤. بەرهەمەکانی پڕۆفیسۆر نەریمان خۆشناو
١٥. کتێبی ڕێنووسی زمانی سویدی بە زمانی سویدی لەلایەن لێژنەی زمانی سویدی:

16. Svenska skrivrelger, utgiven av: svenska språknämnden.
17. Artificial intelligence (AI)

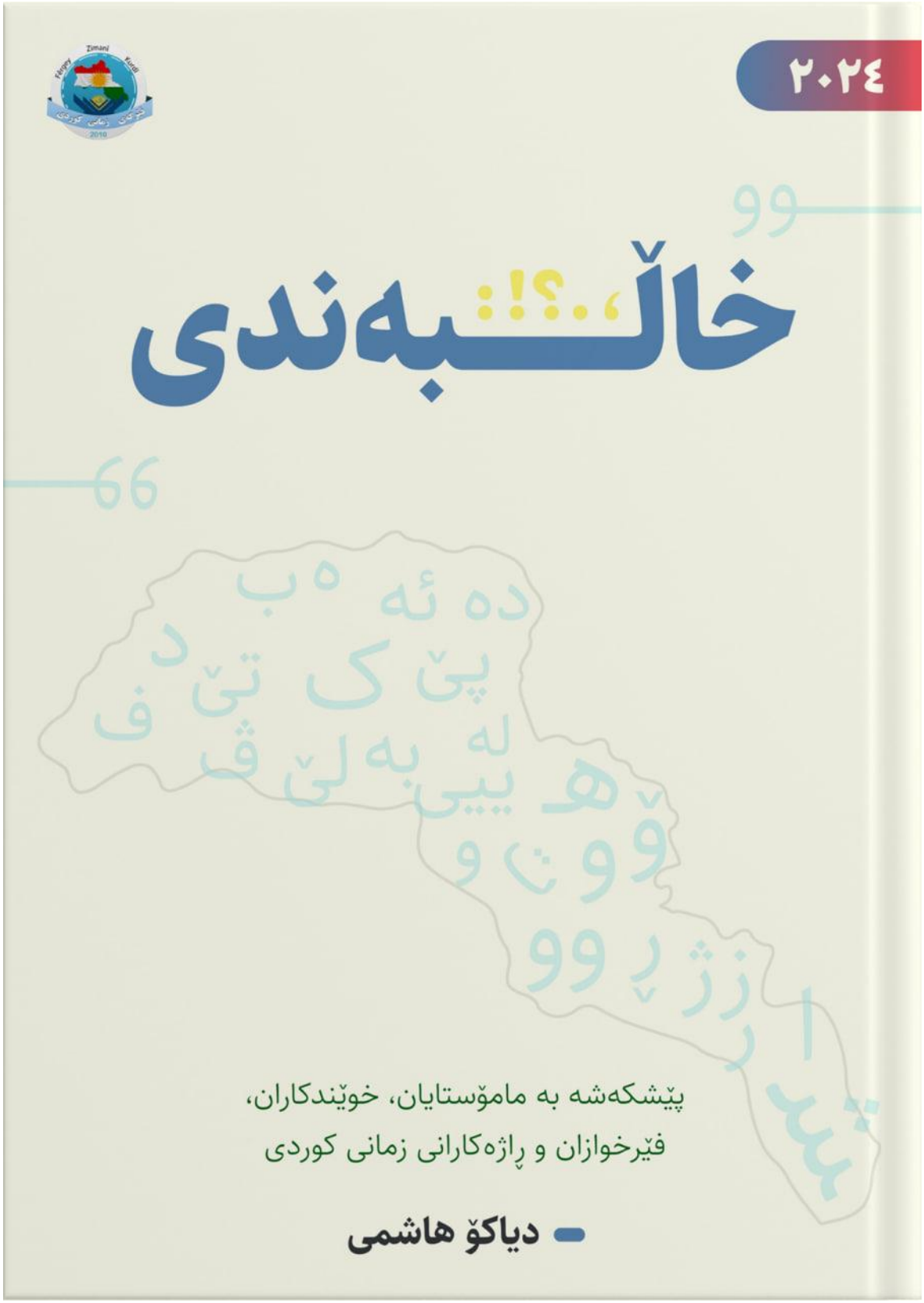
٢٠٢٤
خاڵبەندی
پێشکەشە بە مامۆستایان، خوێندکاران،
فێرخوازان و ڕاژەکارانی زمانی کوردی
دیاکۆ هاشمی

خاڵبەندی

Punctuation

نووسین و ئامادەکردن:

دیاکۆ هاشمی

ناوەڕۆک:

پێشەکی

١. خاڵ (.)

٢. جووتخاڵ (:)

٣. بۆر (،)

٤. خاڵبۆر (؛)

٥. نیشانەی پرس (؟)

٦. نیشانەی سەرسوڕمان (!)

٧. جووتکەوانەی بچووک " "

٨. جووتکەوانەی گەورە ()

٩. هێڵ یان تەقەڵ (-)

١٠. سێخاڵ (...)

١١. بۆشایی

١٢. هێڵی لار (/) و پیتی (ر)

پێشەکی

خاڵبەندی ئەو نیشانانەن کە لە پێوەندیی نووسراویدا خوێندنەوەی ڕستەکان بێهەڵە و ئاسان دەکەن، کورت و درێژی و شوێنی وچان لە ڕستەدا دەستنیشان دەکەن. وا دەکەن کە ڕستەکان بە شێوەی پرسیاری، سەرسوڕمان یان دەربڕینێکی سادە هەست پێ بکرێن.

بەشێکی زۆری ڕێساکانی خاڵبەندی نێونەتەوەیین و یاساکانیان چونیەک و گشتگیرن. بەشێکیان لە ئەلفبێیەکەوە بۆ ئەلفبێیەکی تر، بواری بەکارهێنانیان دەگۆڕدرێت. نیشانەکانی خاڵبەندی لە ڕووی سینتاکس و واتاوە دەق دابەش دەکەن.

هەر دەقێک کە خاڵبەندی تێیدا ڕەچاو نەکرابێت، دەبێتە هۆی ئەوەی کە خوێنەر سەری لێ بشێوێت و دەقەکەی لێ تێک بچێت. چاو لەم ڕستەیە بکەن کە چۆن بە جێگۆڕکێی بۆر (،)، بەتەواوەتی واتای ڕستەکە دەگۆڕێت:

بەزەیی، پێویست نییە بیگرن.

بەزەیی پێویست نییە، بیگرن!

هەر بۆیە زۆر گرنگە لە خاڵبەندیدا وردبین بین. لێرە هەوڵ دەدەین گرنگترین ئەرکەکانی نیشانەکانی خاڵبەندی بخەینە بەرچاو.

١. خاڵ (.)

خاڵ (.)، لەم شوێنانەدا دادەنرێت:

١. بۆ کۆتاییپێهێنانی ئەو ڕستانەی کە وتە یان دەربڕینێک پێک دەهێنن، نموونە:

نەورۆز یەکەم مانگی کوردییە.

دوێنێ نامەکەم نووسی.

تێبینی:

خاڵ پاش نیشانە جیاکەرەوەکانی تری وەک نیشانەی پرسیار و نیشانەی بانگکردن دانانرێت:

نامەکەت نووسی؟ هەڵە: نامەکەت نووسی؟.

نامەکە بنووسە! هەڵە: نامەکە بنووسە!.

٢. لەدوای یەکەم یان یەکەم و دووەم پیتی ناوێک کە پێش ناوهێنانی پاشـــناوەکەی بکەوێت، وەک:

ع. شەرەفکەندی

م. م. بەدرخان

٣. بۆ کورتکردنەوەی هەندێک نازناو و پیشـە و ڕێکەوت، دوای یەکەم یان دووەم پیت دادەنرێت. وەک:

پێغەمبەر (د. خ.)

پ. عیزەدین مستەفا ڕەسوول (پڕۆفیسۆر)

د. سۆران (دوکتۆر)

ماددەکان ٧٠٠ سالّ پ. ز. (پێش زایین) سەریان هەڵدا.

٤. لە کاتی کورتکردنەوەی هەندێک ناو کە لە چەند وشە پێک هاتوون:

ی. ن. ک. (یەکێتیی نووسەرانی کورد)

تێبینی: ئەگەر ئەو پیتانە کەوتنە کۆتاییی ڕستەوە ئیتر بۆ کۆتاییپێهێنانی ڕستەکە خاڵی دیکە دانانرێت:

ئەو بوو بە ئەندامی ی. ن. ک.

واتە: ئەو بوو بە ئەندامی یەکێتیی نووسەرانی کورد.

٥. لەدوای سەردێڕی سەرەوەی دەقێک، تەنانەت ئەگەریش سەردێڕەکە ڕستەیەکی تەواو بێت، خاڵ دانانرێت. نموونە:

خۆر بەشێک لە گەلەستێرەیە

خۆر ئەستێرەیەکی گەورە و مەزنە. ٨ هەسارە بە دەوری خۆردا دەسووڕێنەوە. یەک یان چەند مانگ بە دەوری هەر کام لەم هەسارانەدا دەسووڕێنەوە. ئەمانە سەرجەم پێیان دەوترێت: "کۆمەڵەی خۆری".

کۆمەڵەی خۆری، بەشـــێکی زۆر زۆر بچووکە لە کۆمەڵێک ئەســـتێرەی دیکە کە پێیان دەوترێت: "گەلەستێرە" (کاکێشان). بۆشاییی ئاسمان پڕە لە گەلەستێرە. وا دەخەملێنرێت کە نزیکەی ٢ بیلیۆن (٢٠٠٠ میلیارد) گەلەستێرە لە "بۆشاییی بینراو"دا هەبن.

بەڵام ئەگەر سەردێڕەکە بوو بە بەشێک لە دەقەکە، ئەو کاتە لە کۆتاییی ڕستەکەدا خاڵ دادەنرێت.

خۆر بەشێک لە گەلەستێرەیە. خۆر ئەستێرەیەکی گەورە و مەزنە. ٨ هەسارە بە دەوری خۆردا دەسووڕێنەوە. یەک یان چەند مانگ بە دەوری هەر کام لەم هەسارانەدا دەسووڕێنەوە. ئەمانە سەرجەم پێیان دەوترێت: "کۆمەڵەی خۆری".

کۆمەڵەی خۆری، بەشێکی زۆر زۆر بچووکە لە کۆمەڵێک ئەستێرەی دیکە کە پێیان دەوترێت: "گەلەستێرە" (کاکێشان). بۆشاییی ئاسمان پڕە لە گەلەستێرە. وا دەخەملێنرێت کە نزیکەی ٢ بیلیۆن (٢٠٠٠ میلیارد) گەلەستێرە لە "بۆشاییی بینراو"دا هەبن.

تێبینی: ئەگەر سەردێڕەکە لە چەند ڕستە پێک هاتبێت، ئەوا لە کۆتاییی ڕستەکاندا خاڵ دادەنرێت، بەڵام لە دوا ڕستەی سەردێڕدا خاڵ دانانرێت:

خۆر بەشێک لە کۆمەڵەی خۆرییە. کۆمەڵەی خۆری بەشێک لە کاکێشانە

خۆر ئەستێرەیەکی گەورە و مەزنە. ٨ هەسارە بە دەوری خۆردا دەسووڕێنەوە. یەک یان چەند مانگ بە دەوری هەر کام لەم هەسارانەدا دەسووڕێنەوە. ئەمانە سەرجەم پێیان دەوترێت: "کۆمەڵەی خۆری".

کۆمەڵەی خۆری، بەشێکی زۆر زۆر بچووکە لە کۆمەڵێک ئەستێرەی دیکە کە پێیان دەوترێت: "گەلەستێرە" (کاکێشان). بۆشاییی ئاسمان پڕە لە گەلەستێرە. وا دەخەملێنرێت کە نزیکەی ٢ بیلیۆن (٢٠٠٠ میلیارد) گەلەستێرە لە "بۆشاییی بینراو"دا هەبن.

٦. هەندێک جاریش لە جیاتیی نیشانەی سەرسوڕمان، لەدوای ئەو ڕستانەدا کە داواکارییان تێدایە، خاڵ دادەنرێت، وەکوو:

وەڵامەکانتان بەراورد بکەن.

٧. ئەورۆکە کاتێک لە پرۆگرامێکی وەک (وۆرد Word)دا بتەوێت دێڕەکانت بە ژمارە دیاری بکەیت، خۆی خۆکار، پاش ژمارەکان خاڵ دادەنێت، وەک ئەو خاڵانەی کە لەدوای ژمارەکانی خوارەوەدا دانراون:

١. مرۆڤ بۆی هەیە بیروڕای خۆی دەربڕێت.
٢. هەموو مرۆڤەکان لە بەها و مافدا، ئازاد و یەکسان لەدایک دەبن.
٣. هەمووان لە کۆمەڵگەدا مافی یەکسانیان هەیە.

سەرنج: "خاڵ" (.) دەبێت بلکێنرێت بە وشەکەی پێش خۆیەوە و لەگەڵ وشەی پاش خۆیدا بۆشاییی هەبێت.

نیشانەی خاڵ لەناو کەوان یان لە دەرەوەی کەوان؟

هەر کاتێک نووسراوەیەک بکەوێتە ناو کەوانێکەوە، ئەگەر نووسراوەکە ڕستەیەکی تەواو بێت و کۆتاییی پێ هاتبێت ئەوە نیشانەی خاڵیش دەکەوێتە ناو کەوانەکەوە، ئەگینا دەکەوێتە دەرەوەی کەوانەکەوە.

ئاسۆ وتی: (من خەڵکی کوردستانم.)

لەسەر ئەو تابلۆیە نووسراوە: (کوردستان نیشتمانی جوان). لەم نموونەیەدا نووسراوەی ناو کەوانەکە ڕستەیەکی تەواو نییە و کار نابینرێت. هەر بۆیە خاڵ لەوێ دانانرێت و دەخرێتە دەرەوەی کەوانەکە.

٨. ڕێکەوت بە شێوەی جۆربەجۆر دەنووسرێت، ستانداردەکەی بۆ نموونە ئەمەیە:

١٩٤٦/٠١/٢٢

٢٢ی خاکەلێوەی ١٩٤٦

کۆماری کوردستان لە ڕێکەوتی ١٩٤٦/٠١/٢٢ لە شاری مەهاباد ڕاگەیەنرا.

٢. جووتخاڵ (:)

جووتخاڵ کە "دووخاڵ"یشی پێ دەوترێت لەم شوێنانەدا دادەنرێت:

١. لەپێش ئاخاوتنێکەوە کە وەک خۆی بگێڕدرێتەوە، یان بگوترێت، وەک:

ئاسۆ وتی: "من خەڵکی کوردستانم."

تێبینی: وەک دەبینن ئەو ڕستەیەی سەرەوە کەوتووەتە ناو نیشانەی دەقێگێڕانەوە، واتە "..."ەوە. چونکە ڕستەکە سەربەخۆیە و کۆتاییی پێ هێنراوە، هەر لەبەر ئەوە نیشانەی خاڵ (.) دەخرێتە ناو نیشانەکەوە.

٢. دوای وشە یان باسێک کە پێویستی بە ڕاڤە و لێکدانەوە بێت، وەک:

میرنشـــینە کوردییەکان بریتی بوون لە: ئەردەڵان، ســـۆران، بادینان، بابان، هەکاری و بۆتان.

٣. پێش هێنانەوەی نموونە، لە جیاتیی: "بۆ وێنە، وەکوو، بۆ نموونە ..."، لەم دۆخەدا دەتوانرێت تەقەڵێکیش دوای دووخاڵەکە دابنرێت، وەکوو:

ئاسمانی ئەدەبی کوردی پڕە لە ئەستێرەی درەوشاوە:- نالی، مەحوی، گۆران، هێمن و هتد.

٤. زۆر جار لەنێوان کاتەکانی کاتژمێرێکدا هێمای جووتخاڵ بەکار دەهێنرێت، وەک:

١٢:٢٧:١٢

(کاتژمێر ١٢ و ٢٧ خولەک و ١٢ چرکە)

تێبینی: چونکە نووسـراوەی ناو کەوانەکەی سـەرەوە ڕستەیەکی تەواو نییە، هەر لەبەر ئەوە نیشانەی خاڵ لەناو کەوانەکە دانانرێت.

سـەرنج: جووتخاڵ دەبێت بلکێنرێت بە وشـەکەی پێش خۆیەوە و لەو نێوانەدا دەبێت بۆشایی هەبێت.

چۆنیەتیی نووسینی ساتی کات لە کاتژمێرێکدا:

ئێستا کە باسی کاتژمێر هاتە پێشەوە، باشە ئاماژە بە شتێکی گرنگ بکەین.

لە هەندێ وڵاتدا کاتی شـەووڕۆژێک دابەش دەکەنە سـەر ١٢ کاتژمێر و بۆ دەربڕینی هەر کاتێک وشـەی بەیانی، نیوەڕۆ، پاشـنیوەڕۆ، ئێوارە، شـەو و هتد بەکار دەهێنرێن. بۆ نموونە دەوترێت: کاتژمێر ٨ی بەیانی یان ٢ی دوانیوەڕۆ.

لە هەندێ وڵاتیشـــدا بە فەرمی کاتەکە دابەش دەکرێتە ســـەر ٢٤ کاتژمێر (کاژێر) و ئیتر ئەو وشانە بەدوایدا پێویست ناکات بنووسرێن بۆ نموونە:

کاتژمێر ١١ یان کاتژمێر ٢٣. مرۆڤ ئیتر دەزانێت لە ٢٤ کاتژمێردا بەس یەک کاتژمێری ١١ی بەیانییە و یەک کاتژمێری ١١ی شـەوە. بەو جۆرە دەربڕینە دەکرێت لە کۆڵی وشـەکان ببینەوە.

واتە باشترە بۆ کاتژمێری بۆ نموونە ٨ی بەیانی تەنیا بڵێین کاتژمێر ٨ و بۆ کاتژمێر ٨ی شەو تەنیا بڵێین کاتژمێر ٢٠.

٣. بۆر (،)

بۆر نیشانەی پشوویەکی کورتە، لەو شوێنە دادەنرێت کە وا لە ڕستەکە بکات ئاسان بخوێنرێتەوە، ڕوون بێت و بەباشی تێ بگەیەنرێت. بۆر، چارەسەرێکی باشە بۆ ڕستەی دوورودرێژی پشووبڕ.

بۆر (،) لەم شوێنانە دادەنرێت:

١. لەدوای ناوی بانگکراوەوە، وەک:

کچینە، هەوڵ بدەن، بە هەوڵدان دەگەنە ئامانج.

٢. لەنێوان جێگر و جێلێگیراودا، وەک:

مەستووڕەی کوردستانی، هۆنەر و مێژوونووس، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا دەژیا.

٣. لەو شوێنانەی کە ژماردن و دووپاتبوونەوەی تێدایە، وەک:

خوێ، ڕۆن، پیاز و برنج هەموو ئەو شتانەن کە پێویستن.

٤. بۆ جیاکردنەوەی وشەی سەرسوڕمان و وشەی بانگلێکراو لە ڕستەدا، وەک:

ئۆف، چ هەوایەک!

ئاخ، کوردستانەکەم!

٥. بۆ دابڕینی زنجیرەوشەیەک لە یەکتر کە دوو دوو و پێکەوە بەکار هێنرابن، وەک:

پێشمەرگە بە برسیەتی و تینوویەتی، بە هیلاکی و ماندوویەتی، کۆڵی لێ نادات.

٦. لەدوای گێڕانەوەیەکی ڕاستەوخۆ، بۆ نموونە ئەگەر قسەکەر، قسەیەکی کۆنی خۆی بگێڕێتەوە، وەک:

خۆم وتم، "چێکردنی مااڵپەڕ زۆر ئەستەم نییە."

٧. لەپێش ئامرازی لێکدەری (یا، یان)ەوە، بە مەرجێک نەکەوتبێتە سەرەتای ڕستەوە، وەک:

١. یا نامەکە بنووسە، یان پەڕتووکەکە بخوێنەوە.

٨. لەدوای وشەی (بەڵێ، نە و نەخێر)ەوە، وەک:

بەڵێ، نامەکەم نارد.

نە، لەو کاتەدا ناتوانم بەشدار بم.

٩. لە جیاتیی فرمانێک بۆ ئەوەی دووپات نەبێتەوە، وەک:

من دەچم بۆ سلێمانی و ئەویش، بۆ هەولێر.

١٠. لە ڕستەی لێکدراودا، دەتوانرێت لە جیاتیی ئامرازی لێکدەری (و) بەکار بهێنرێت، وەک:

شنۆ ویستی بچێت بۆ شایی، جلی لەبەر کرد، خۆیی ڕازاندەوە، تەلەفۆنی بۆ هاوڕێکانی کرد، یەکیان گرت، خۆیانیان گەیاندە شاییەکە.

١١. دەتوانرێت لە جیاتیی (کە)ی لێکدەر لە ڕستەدا بەکار بهێنرێت، وەک:

پێم خۆشە، پێکەوە بچین بۆ سینەما.

سوپاست دەکەم، سەرت لێ دام.

سەرنج:

بۆر (،) نیشانەیەکی خاڵبەندیی جیهانییە و بەپێی یاسای خاڵبەندی، وەک زۆر لە نیشانە خاڵبەندییەکانی تر، دەبێت بلکێت بە وشەی پێشیەوە، بەڵام نەلکێت بە وشەی پاشیەوە.

هەولێر، سلێمانی و کەرکووک

نەک: هەولێر ، سلێمانی و کەرکووک

نەک: هەولێر ،سلێمانی و کەرکووک

٤. خاڵبۆر (؛)

خاڵبۆر (؛) یەکێکە لە نیشـــانەکانی خاڵبەندی، بۆ وچانگرتنێکی درێژتر لە بۆری ســـادە، بەکار دەهێنرێت. زۆر جار، لەو ڕســـتانەی کە زۆر لێک نزیکن لە باتیی خاڵ دادەنرێت. دەتوانین خاڵبۆر لە دۆخی جۆربەجۆردا بەکار بهێنین، وەک:

١. بۆ جیاکردنەوەی دوو ڕستەی سەربەخۆ کە پێوەندییەکی نزیکیان هەیە:

بۆ نموونە: "ئەمڕۆ هەوا زۆر گەرمە؛ باشترە لە ماڵەوە بمێنینەوە."

٢. بۆ جیاکردنەوەی بەشـــەکانی لیســـتێک بەکار دێت، کاتێک کە هەر بەشـــێک خۆی نیشانەی بۆری (،) تێدایە.

بۆ نموونە: "لە گەشـــتەکەمدا ســـەردانی ئەم شـــارانەم کرد: پاریس، فەرەنســـا؛ ڕۆما، ئیتاڵیا؛ بەرلین، ئەڵمانیا."

"لە گەشـتەکەمدا سـەردانی ئەم شـوێنانەم کرد: هەولێر، پایتەختی هەرێم؛ سـلێمانی، شاری ڕۆشنبیری؛ دهۆک، بووکی کوردستان."

لێرەدا، خاڵبۆر (؛) بەکار هاتووە، چونکە هەر بەشێکی لیستەکە خۆی بۆر (،)ی تێدایە.

ئەگەر بۆر (،) لەناو بەشەکاندا نەبوایە، ئەوا دەکرا تەنیا بۆر (،) بەکار بهێنرێت، وەک:

"لە گەشتەکەمدا سەردانی هەولێر، سلێمانی، دهۆکم کرد."

٣. پێش وشەکانی وەک "بەڵام"، "هەروەها"، "لەگەڵ ئەوەشدا" کاتێک دوو ڕستەی سەربەخۆ پێکەوە دەبەستنەوە:

بۆ نموونە: "زۆر ماندووم؛ بەڵام دەبێت ئەم کارە تەواو بکەم."

٤. بۆ ڕوونکردنەوە یان پێدانی زانیاریی زیاتر لەسەر بابەتێک:

بۆ نموونە: "کوردستان چەندان شاری گەورەی هەیە؛ هەولێر پایتەختی هەرێمە."

٥. بۆ جیاکردنەوەی ڕســـتە درێژەکان کە پێکەوە پەیوەســـتن، بەتایبەتی کاتێک بۆر (،) بەکار هاتووە:

بۆ نموونە: "لە کاتی گەشتەکەمدا بۆ کوردستان، زۆر شوێنی سەرنجڕاکێشم بینی، وەک قەڵای هەولێر و بازاڕی قەیسەری؛ هەروەها چەندان خواردنی خۆشی کوردیم تاقی کردەوە، وەک دۆڵمە و کەلانە."

٦. بۆ جیاکردنەوەی بەشەکانی ڕستەیەک کە خۆیان بۆریان تێدایە:

بۆ نموونە: "لە کۆبوونەوەکەدا سێ کەس ئامادە بوون: ئازاد، بەڕێوەبەری کۆمپانیاکە؛ شیلان، سەرۆکی بەشی دارایی؛ و کارزان، ڕاوێژکاری یاسایی."

٧. بۆ جیاکردنەوەی دوو کرداری سەرەکی لە ڕستەیەکدا:

بۆ نموونە: "ئەو کتێبەکەی خوێندەوە؛ تێ گەیشت کە زۆر شتی نوێ فێر بووە."

٨. لە نووسینی ئەکادیمی یان زانستیدا، بۆ جیاکردنەوەی سەرچاوەکان:

بۆ نموونە: "لەسەر ئەم بابەتە کۆمەڵێک توێژینەوە ئامادە کراون (بڕوانە: کاروان، ٢٠١٨؛ شلێر، ٢٠٢٠؛ شنۆ، ٢٠٢٢)."

٩. بۆ جیاکردنەوەی بەشەکانی ناونیشانێک یان سەردێڕێک:

بۆ نموونە: "کوردستان: مێژوو، کولتوور؛ داهاتوو"

١٠. لە هەندێک حاڵەتدا، بۆ دروستکردنی وەستانێکی درێژتر لە بۆر بەڵام کەمتر لە خاڵ:

بۆ نموونە: "ئێمە هەموو بەرپرسیارین بۆ پاراستنی ژینگە؛ هەر یەک لە ئێمە دەتوانێت ڕۆڵی خۆی هەبێت."

گرنگە ئاماژە بەوە بکەین کە بەکارهێنانی خاڵبۆر هەندێک جار دەکەوێتە ژێر کاریگەریی شێوازی نووسین و هەڵبژاردنی نووسەر. هەروەها، لە هەندێک زمان و شێوازی نووسیندا، بەکارهێنانی خاڵبۆر دەگۆڕێت. بۆیە باشترە هەمیشە ڕێنماییەکانی زمانەوانی و ستایڵی نووسینی ستاندارد بۆ زمانی کوردی لەبەرچاو بگیرێت.

٥. نیشانەی پرس (؟)

نیشـانەی پرس بۆ نیشـاندانی کۆتاییی پرسـیارێک بە شـێوەی نووسـراو بەکار دێت. بۆ نموونە:

١. پرسیاری ڕاستەوخۆ:

لە کۆتاییی پرسیارێکی ڕاستەوخۆدا نیشانەی پرس بەکار دەهێنرێت.

نموونە: "چۆنیت؟" یان "بابەتی دڵخوازت چییە؟"

ئایا ئەمڕۆ دەچیت بۆ قوتابخانە؟

٢. جۆرەکانی پرسیار:

- بۆ پرسیاری "بەڵێ/نەخێر": "ئایا تۆ کوردیت؟"
- بۆ پرسیاری کراوە: "بۆچی ئەم کتێبەت هەڵبژارد؟"

٣. لەناو کەوانەدا:

- بۆ دەربڕینی گومان یان نادڵنیایی: "ئەو لە ساڵی ١٩٨٥ (؟) لەدایک بووە."

٤. لە نووسینی دیالۆگدا:

ئازاد پرسیی:

- "تۆ کەی دەگەڕێیتەوە؟"

٥. پرسیارە ڕیتۆریکییەکان:

هەرچەندە ئەم پرسیارانە چاوەڕوانی وەڵامی ڕاستەوخۆ ناکەن، بەڵام بۆ ئەوەی نیشان بدرێت کە پرسیارە، هێشتا نیشانەی پرس بەکار دەهێنرێت.

نموونە: "کێ بۆی گرنگە؟" یان "ئایا پێویستە ڕێگە بدەین ئەمە بەردەوام بێت؟"

٦. لە پرسیاری ناڕاستەوخۆ بەکار نایەت:

کاتێک پرسـیارێک بەشـێک بێت لە ڕسـتەیەکی تر، هیچ نیشـانەیەکی پرس بەکار ناهێنرێت.

نموونە: ئەو پرسیاری ئەوەی دەکرد کە کاتژمێر چەندە.

"پرســـیم که ئایا ئەو دەیەوێت لەگەڵمان بێت." (نەک "پرســـیم که ئایا ئەو دەیەوێت لەگەڵمان بێت؟")

٧. لێدوانی سەرسوڕهێنەر:

هەندێک جار نیشانەی پرس بۆ دەربڕینی سەرسوڕمان یان نادڵنیایی بەکار دەهێنرێت.

نموونە: "بەڕاستی تۆ لەسەر خۆت ئەوەت کردووە؟"

٨. لە زنجیرەپرسیاردا:

ئەگەر چەند پرسیارێک بخەیتە لیستێکی پرسیارەوە، هەر پرسیارێک بەجیا، نیشانەی پرس وەردەگرێت:

نموونە: "کێ؟ چی؟ کەی؟ بۆچی؟"

٩. لەگەڵ نیشانەکانی دیکەی خاڵبەندی:

- دەکرێت لەگەڵ نیشانەی سەرسوڕمان بەکار بێت: "ئایا ئەوە ڕاستە؟!"

١٠. لە ناونیشان و سەردێڕدا:

وەک ناونیشانی وتارێک:

- "ئایا کورد دەوڵەتی خۆی دەبێت؟"

١١. بۆ دەربڕینی دەنگ و ئاوازی پرسیار لە نووسیندا:

- بۆ نیشاندانی ئەوەی کە ڕستەیەک دەبێت بە دەنگی پرسیار بخوێنرێتەوە.

٦. نیشانەی سەرسوڕمان (!)

نیشـانەی سـەرسـوڕمان بۆ دەربڕینی هەسـتی بەهێز، سـەرسـوڕمان، تووڕەیی یان بۆ پشتڕاستکردنەوەی لێدوانێک بەکار دەهێنرێت. بۆ نموونە:

١. دەربڕینی خۆشی یان وروژان:

نموونە: چ ڕۆژێکی جوانە!

ئۆخەی! ئالای کورد هەڵکرا.

٢. دەستنیشانکردنی سەرسوڕمان یان شۆک:
نموونە: خەڵاتەکەی بردەوە!
ئای لەو مانگە! چ جوانە!

٣. دەربڕینی تووڕەیی یان بێزاری:
نموونە: بۆ وات کرد!

٤. بۆ دروستکردنی سەرنج یان پشتڕاستکردنەوەی خاڵێک بەکار دێت:
نموونە: دەبێت ئێستا پەرچدانەوەمان هەبێت!

٥. کۆتاییی ڕستەی فەرمان یان داواکاری:
نموونە: دەرگاکە دابخە!

٦. لە دیالۆگدا بۆ نیشاندانی دەنگی بەرز یان چڕی:
نموونە: "پێم وتیت لە دەرەوە بمێنەرەوە!"

٧. خۆشحاڵی یان ئاهەنگگێڕان:
نموونە: ئای! ئەوە لێرەیت!
ئێمە پاڵەوانێتیمان بەدەست هێناوە!

٨. هاندان یان دنەدان:
نموونە: دەتوانیت ئەم کارە بکەیت!

٩. دەربڕینی ترس یان دڵەڕاوکێ:
نموونە: ئاگرەکە بەخێرایی بڵاو دەبێتەوە!

١٠. بۆ دەقگێڕانەوە یان زمانی ئاخاوتن بۆ نیشاندانی هەستی بەهێز:
نموونە: وتی: "بەڕاستی ئەم شارەم خۆش دەوێت!"

١١. بۆ دۆزینەوەی کڕیار یان بانگەشە بۆ ڕاکێشانی سەرنج:
نموونە: ئەمڕۆ ٥٠٪ی (لە سەدا پەنجای) داشکاندن بەدەست بهێنە!

١٢. لە نووسیندا بۆ کۆتاییهێنان بە ڕستەیەک بە پشتڕاستکردنەوەیەکی بەهێزەوە:
نموونە: باشترین نمایش بوو کە تا ئێستا بینیبێتم!

١٣. بۆ دەربڕینی وروژان یان بەشداریکردن:
نموونە: چ خۆش بوو دوێنێ چاوم پێت کەوت!

١٤. بۆ دەربڕینی سوپاسگوزاری یان خۆشی:
نموونە: زۆر سوپاس!

لەبیرت بێت کە نیشانەی سەرسوڕمان بە کەمی بەکار بهێنیت، بەتایبەت لە نووسینی فەرمیدا.
بەڵام ئەگەر بە شـــێوەیەکی دروســـت و لە چوارچێوەی دروســـتدا بەکار بهێنرێت، دەتوانێت بەهێز بێت.

٧. جووتکەوانەی بچووک « »

جووتکەوانەی بچووک « » کە کەوانەی فەرەنســـی یـان گیومێشـــی پێ دەوترێـت، هێمایەکی گرنگی خاڵبەندییە. لە ڕووی شێوازەوە دوو جۆرن:

١. جووتکەوانەی بچووک: « »
٢. دەقەهێما: " "

***

١. جیاوازیی جووتکەوانەی بچووک « » و دەقەهێما " "

- لە زۆر زمانی ئەوروپیدا، جووتکەوانەی بچووک « » لە جیاتیی دەقەهێما " " بەکار دێت.

- لە کوردیدا هەردووکیان بەکار دێن، بەڵام « » کەمتر باوە. زیاتر بە جۆری داڕشـتنی فۆنتەکانەوە گرێ دراوە.

گەشتیارەکە وتی: «کوردستان وڵاتێکی جوانە.»
گەشتیارەکە وتی: "کوردستان وڵاتێکی جوانە."

٢. بەکارهێنانی سەرەکی:

بۆ دەرخستنی وتەی ڕاستەوخۆ:

ئازاد وتی: «من حەز دەکەم کوردی بخوێنم.»

٣. بەکارهێنان لە ناونیشانی کتێب و بەرهەمەکان:

- بۆ نموونە: «مەم و زین»ی خانی بەرهەمێکی کلاسیکی کوردییە.

٤. بۆ جەختکردنەوە لەسەر وشە یان دەستەواژەیەک:

- زاراوەی «خاڵبەندی» لە زمانەوانیدا گرنگییەکی تایبەتیی هەیە.
- زانایان «زمان» بە کۆڵەکەی نەتەوە دادەنێن.
- من "مێژوو" بە چرای تاریکستانی داهاتوو دەزانم.
- کاتێک بتوانین «ئەلفبێ جۆربەجۆرە کوردییەکان» بکەین بە «یەک ئەلفبێ»، ئەو کاتە گەلێک لە کێشەکانمان چارەسەر دەبن.

٥. بۆ نیشاندانی مانای وشەیەک:

- وشەی «ئازادی» مانای سەربەستی و ڕزگاری دەگەیەنێت.

٦. لە هەندێک دۆخدا بۆ نیشاندانی ناوی بڵاوکراوەکان:

- ڕۆژنامەی «کوردستانی نوێ» هەواڵەکەی بڵاو کردەوە.

٧. جیاوازی لە شێوازی نووسین:

- لە هەندێک شـێوازی نووسـیندا، بۆ جیاکردنەوەی جیاواز، « » لە جیاتیی " " بەکار دێت.

لە ڕۆماندا، نووســەر بۆ دیالۆگەکان « » بەکار دەهێنێت، بەڵام بۆ مەنەلۆگ (" ") بەکار دەهێنێت.

٨. بەکارهێنان لە دەقی ئەدەبیدا:

- بۆ نیشـــاندانی دەنگی ناوەکیی کەســـایەتییەکان: ئازاد بیری کردەوە «دەبێت چی بکەم؟»

٩. لە وەرگێڕاندا:

- هەندێک جار بۆ نیشاندانی وشە یان دەستەواژەی وەرگێڕدراو بەکار دێت.

وشەی «democracy» لە ئینگلیزیدا بە کوردی دەبێتە "دیموکراسی".

١٠. لە نووسینی زانستی و ئەکادیمیدا:

- بۆ دەرخستنی چەمک یان زاراوەی تایبەت.

لەم توێژینەوەیەدا، چەمکی «گۆڕانی کەشوهەوا» بەوردی شی کراوەتەوە.

١١. وتەیەک کە ڕاســـتەوخۆ دەگێڕدرێتەوە و ناشـــکێنرێت و دەســـتکاری نەکرێت، دەخرێتە ئەو ناوەوە، وەک:

پیاوە گەنجەکە وتی: "ڕاست دەکەیت، ئێمە یارمەتیت دەدەین، من ڕۆبین هوودم."

قـازی موحـەممـەد، چـاونـەترس ڕووی تێ کردن: "ئێوە ئـەمڕۆ قـازی موحـەممـەدێک دەکوژن، ســـبەینێ لە هەر دڵۆپە خوێنێکی من، ســـەدان قازی موحەممەدی تر ســـەر هەڵدەدەن."

ســەرنج: ئەگەر ڕستەکە بە خاڵ، بۆر، هێمای پرســیار، هێمای ســەرســوڕمان و هتد کۆتاییی هات، ئەوانەش دەخرێنە ناو کەوانەکانەوە.

١٢. دەقگێڕانەوە لەناو دەقگێڕانەوە

دەقگێڕانەوەی یەکەم لەناو دەقەهێمادا "..." دادەنرێت، دەقگێڕانەوەی دووەم لەناو تاکنیشانەی '...'دا دادەنرێت.

نموونە:

لە کتێبەکەدا نووســرابوو کە "ماســیگرە ســەرلێشــێواوەکە هاواری کرد 'ســەیری ئەو دەیدامە بکەن' پاشان بێدەنگ بوو".

٨. جووتکەوانەی گەورە ( )

جووتکەوانەی گەورە بە چەند مەبەستێک بەکار دەهێنرێت:

١. وشـــەیەک، یان ڕســـتەیەک دەخرێتە نێوانی، کە واتایەکی تایبەتیی تری هەبێت، وەک:

پیرەمێرد (حاجی تۆفیق) لە وەرگێڕانی هۆنراوەدا، دەستێکی باڵای هەبوو.

شاری سلێمانی (کە کەوتووەتە دامێنی چیای ئەزمەرەوە) ئیبراهیم پاشای بابان بنیادی ناوە.

٢. وشەی بێگانە، وەک:

ئاگرەدیوار (firewall) پێش بە خۆترنجێنەران دەگرێت بۆ ناو کۆمپیۆتەرەکەت.

میری (حکومت/حکومة) فرمانی کاولکردنی ناوچەکەی زوو دەرکردبوو.

بۆ نووسین بە کوردی پێویستە تەختەکلیل (keyboard)ێکی کوردی دامەزرێنیت.

٣. ســـاڵی دەســـتپێک و کۆتاییی ڕووداوێک، یان ســـاڵی لەدایکبوون و کۆچکردنی کەسێک، وەک:

سنووری دەوڵەتی حەسنەوی (٩٤١ ـ ١٠١٤) هەمەدان، مەهاباد، کرماشان و شارەزوور بوو.

حەمە پاشا (١٧٨٣ ـ ١٨٤٦)، کە بە پاشای کۆرە بەناوبانگە، توانیی لە ساڵی ١٨٢٠دا سەربەخۆییی کوردستان لە ڕەواندز ڕابگەیەنێت.

تێبینی: کەوان کە دادەخرێت نابێت بکلێنرێت بە وشـــەکەی پاشـــیەوە، بەڵام ئەگەر وشەکە هێشتا تەواو نەبووبێت، دەبێت بلکێت بە کەوانەکەوە، وەک:

ئەمسالّ (حج)ێکی کرد.

وشەی (file)یان لە کوردیدا کرد بە "پەڕگە".

سەرنج: وشەکانی ناو کەوانەکان نابێت لەگەڵ کەوانەکاندا بۆشاییان هەبێت.

٩. هێڵ یان تەقەڵ (-)

ئەم نیشانەیە لەم شوێنانەدا بەکار دەهێنرێت:

١. بۆ جیاکردنەوەی دوو کەسی گفتوگۆکەر، بۆ ئەوەی هێندە نەنووسرێت "وتی"، وەک:

سۆز ڕووی کردە ئاکۆ و وتی:

ـ ئاکۆ، گوێت لە سەربازەکانە؟

ـ بەڵێ، دیارە هەر بەدواماندا دەگەڕێن.

ـ تۆ بڵێی بماندۆزنەوە؟

ـ خەمت نەبێت، ناتوانن.

ـ ئەگەر کوژرام، دڵنیا بە لە گۆڕیشا هەر خۆشم دەوێی.

٢. دەتوانرێت لە جیاتیی ئەو کەوانە گەورەیە بەکار بهێنرێت کە لە خاڵی یەکەمی جووتەکەوانەی گەورەدا باسمان کرد، وەک:

پیرەمێرد - حاجی تۆفیق - لە وەرگێڕانی هۆنراوەدا، دەستێکی باڵای هەبوو.

دەتوانیت هەرچەندە میوە - جگە لە مۆز - پێت خۆشــە، بخۆیت و ســەرەڕای ئەوەش کێشت دابەزێت.

بۆ جیاکردنەوەی بەشەکانی ڕستە: "کوردستان - نیشتمانی ئێمە - جوانترین شوێنە."

٣. لەنێوان ژمارە و ژمێراودا، ئەگەر کەوتە ســەرەتای ڕســتەوە، هەر چەند دەکرێت خاڵیش دابنرێت، وەک:

هەندێک لە مەرجەکانی بڵاوبوونەوەی بابەت بریتین لە:

١. بابەتەکە دەبێت سوودگەیەنەر بێت.

٢. ڕەچاوکردنی ڕێنووسی کوردی.

٣. ڕەچاوکردنی خاڵبەندی.

٤. سەرچاوەکان دەبێت دیاری بکرێن.

٤. وەک وتمان دەشکرێت لەدوای ژمارەکاندا خاڵ دابنێین:

١. بابەتەکە دەبێت سوودگەیەنەر بێت.

٢. ڕەچاوکردنی ڕێنووسی کوردی.
٣. ڕەچاوکردنی خاڵبەندی.

٥. لەنێوان هەندێک ژمارەدا دەکرێت تەقەڵ دابنێین، بۆ نموونە:

ئەم دووکانە **لە** کاتژمێر ٩ **تا** دوازدە کراوەیە.

لە جیاتیی "لە ... تا" دەکرێت بە تەقەڵ بەم شێوەیە بنووسین:

کراوە: ٩-١٢ (نۆ تا دوازدە)

داخراو: ١٢-١٣ (دوازدە تا سێزدە)

هەروەها لێرەشدا تەقەڵ دادەنێین:

لە هەفتەیەکدا ٧-٨ کیلۆمەتر هەڵدێت.

١٠. سێخاڵ (...)

ئەم سێخاڵ (...)ە لە جیاتیی وشە، یان ڕستە، کە قرتێنراوە، بە مەبەستی کورتکردنەوە، بەکار دەهێنرێت، وەک:

من سنە، کرماشان، مەهاباد، سلێمانی، کەرکووک و ...م چاو پێ کەوتووە.

لە کوردستاندا نەوت، ئاسن، زێڕ، زیو، گۆگرد و ... دەست دەکەوێت.

بیستووتە ...؟

فریام کەون! فریام کەون! فر...

ئێستا کە نووسینەکان بوونەتە دیجیتاڵی، خۆکار ئەو وشانەی کە سێخاڵیان بۆ دادەنرێت و بەجیا دەکەونە کۆتاییی وشەوە، دەلکێن بە وشەی پێشیانەوە:

- بۆ نیشاندانی بەردەوامی یان ناتەواوی: "من دەمویست بڵێم..."
- بۆ نیشاندانی وەستان یان دوودڵی: "من... نازانم چۆن بیڵێم."

واتە جاران ڕادەستپێردرا کە ئەگەر سێخاڵ کەوتە کۆتاییی وشەوە، دەبێت بەجیا بنووسرێت، ئەوڕۆکە گۆڕانکارییە جیهانییەکان و جیهانی ئایتی سێخاڵی کۆتاییی وشە دەلکێنێت بە وشەوە.

٢. ژمارەی ئەو خاڵانە تەنیا سێ دانەن و نە زیاتر (...)، هەندێ کەس لە خۆڕا ئەو خاڵانە بە کەیفی خۆیان دادەنێن، ئەوە هەڵەیە و دەبێت تەنیا سێ خاڵ بن. نموونە:

دروست: من تۆم خۆش دەوێت...

هەڵە: من تۆم خۆش دەوێت..

هەڵە: من تۆم خۆش دەوێت.....

بەڵام ئەگەر ڕستەیەک بنووسیت و بتەوێت خاڵ دابنێیت بۆ ئەوەی ڕێک لەسەر ئەو خاڵانە چەند وشەیەک بنووسرێن، ئەوە قەی ناکات خاڵەکان درێژ بکەیتەوە، چونکە نازانیت چەندە بۆشایی پێویستە تا جێی وشەکان بکاتەوە. نموونە:

خەڵکی گوند ..... دەچێنن.

لەوانەیە کۆمەڵێک شت هەبن کە پێویست بن لەوێدا بنووسرێن وەک: گەنم، جۆ، گەنمەشامی، سەوزە، ئەگەر خاڵەکان درێژتر نەکەیتەوە شوێنی ئەو وشانە نابێتەوە.

١١. بۆشایی (space)

بە مەودای نێوان دوو وشەی سەربەخۆ دەڵێن «بۆشایی space». ئەمە زیاتر لە نووسین بە کۆمپیۆتەر و کەرەستەی نووسین زۆر گرنگە. سەیری ئەم نموونەیە بکەن:

(ئاڵای شەکاوە ـ ئاڵایشەکاوە)

لە یەکەمدا بۆشایی هەیە، لە دووەمدا بۆشایی نییە. دیارە ئەوەی یەکەم ڕاستە.

یان کەسانێک هەن کە هەندێک جار لەو شوێنانەی کە پێویست بە «بۆشایی» ناکات، بۆشایی دادەنێن، وەک:

"لە گە لّ" کە دەبێت وا بنووسرێت: "لەگەڵ".

نووسەر دەبێت بزانێت لە چ شوێنێکدا "بۆشایی" پێویستە، یان پێویست نییە، ئەگینا وشەکان واتای هەڵە دەدەنە دەستەوە و تێگەیشتنیان قورس دەبێت.

هەر وشەیەکی لێکدراو لە کاتی گەردانکردندا دەبێت دواوشەی بە بۆشایی جیا بکرێتەوە:

سەیری چەند نموونەیەک بکەن:

"باسکردن" لە دۆخی کاردا، دەبێت بۆشاییی هەبێت: "باس دەکرێت، باس کرا".

"جێهێشتن" دەبێت بۆشاییی هەبێت: "جێی هێشت".

"خۆشویستن" دەبێت بۆشاییی هەبێت: "خۆشم دەوێی".

"هەناسەکێشان" دەبێت بۆشاییی هەبێت: "هەناسە دەکێشم".

سەرنج:

زۆر گرنگە بۆ نووســینی وشــەی کوردی کەڵک لە تەختەکلیلی کوردی وەربگرن، ئەگینا هەندێک پیتی تایبەتیی کوردیتان بۆ نانووسرێت.

تێبینی:

١. (و)ی پێوەندی، وشــەیەکی ســەربەخۆیە و دەبێت هەموو کاتێک لەگەڵ وشــەکانی پێش و پاشیەوە بۆشاییی هەبێت:

هەڵە: کچو کورِ

دروست: کچ و کورِ

٢. وشەی لێکدراو دەبێت هەمیشە پێکەوە بنووسرێت:

کرێ + کار = کرێکار، نەک: کرێ کار

٣. وشەی دارِێژراو دەبێت هەمیشە پێکەوە بنووسرێت:

پێک + هێنان = پێکهێنان، نەک: پێک هێنان

***

لەم خشـــتەیەدا ڕێنووســـی هەندێک وشـــەی جۆربەجۆر دەبینن کە دەبێت چۆن بنووسرێن:

دروست	هەڵە
کرێکار و وەرزێر	کرێکارو وەرزێر
گڕ و تین	گڕو تین
خۆڵکێش	خۆڵ کێش
وێنەکێش	وێنە کێش
سکاڵانووس	سکاڵا نووس
لەگەڵ	لە گەڵ
باوکمردوو	باوک مردوو
جێژوان	جێ ژوان
لێکەوتن	لێ کەوتن
پێدان	پێ دان

لەم هۆنراوەیەی مامۆســـتا هێمندا، دەبینن کە دانانی بۆشـــایی لە (کەماڵ)دا چەندە ماناکە دەگۆڕێت:

هەڵە

کەماڵت بێ کەماڵت بۆ چییە لەو شارە وێرانە؟

کەماڵی دەوڵەمەندی دی، گوڵم نەیویست کەماڵی من

"کە" (واتە ئەگەر/هەر کە)، سەربەخۆیە. بەڵام "کە" بەشێکە لە وشەکە:

دروست:

کە ماڵت بێ، کەماڵت بۆ چییە لەو شارە وێرانە؟

کە ماڵی دەوڵەمەندی دی، گوڵم نەیویست کەماڵی من

١٢. هێڵی لار (/) و پیتی (ر)

١. بۆ نووسینی ڕێکەوت کە بە ژمارە دەنووسرێت، کەڵک لە هێڵی لاری (/) وەردەگرین، وەک:

شاری کەرکووک لە **١٩٩١/٠٣/٢١** ڕزگار کرا.

٢. بۆ نووســینی «دابەشــکردن» لەناو دەقێکدا کە پیتی تێدا بەکار هێنراوە، کەڵک لە هێڵی لاری (/) وەردەگرین، وەک: خێراییی تیشک (٣٠٠ هەزار کم/چرکە)دایە.

٣. جاران لەناو ژمارەدا لە باتیی دابڕ (ممیز) کەڵک لە پیتی (ر) وەردەگیرا، وەک:

٠ر٢٣

١٢ر٤٨

بەڵام ئەوڕۆکە تەنیا کەڵک لە هێمای دابڕی بۆر (کۆما) کەڵک وەردەگیرێت:

٠,٢٣

١٢,٤٨

- بۆ نیشاندانی بژاردە: "بەڵێ/نەخێر"
- بۆ نیشاندانی ڕێژە: "٥٠ کم/کاتژمێر"

١٣. کەوانە []

- بۆ زیادکردنی ڕوونکردنەوە لە ناو وتەیەکدا: "ئەو [مامۆستاکە] وتی کە دەبێت زیاتر بخوێنین."

١٤. هێمای ژمارە (#)

- بۆ نیشاندانی ژمارە: "#١ لە لیستەکەدا"
- لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا بۆ هاشتاگ: "#کوردستان"

١٥. ئەستێرە (*)

- بۆ نیشاندانی تێبینی: "ئەم وشەیە* لە فەرهەنگدا نییە."

١٦. خشتەک، هێمای یەکسانی (=)

- بۆ نیشاندانی یەکسانی: "٢+٢=٤"

١٧. هێمای و (&)

- بۆ نیشاندانی "و" لەناوی کۆمپانیاکان: "سمیت & کورِان"

١٨. هێڵی ژێرەوە (_)

- بۆ جێگرتنەوەی بۆشایی لەناوی فایل یان ئیمەیڵدا: "ناوی_فایل.pdf"

١٩. کەوانەی لاکێشەیی {}

- لە بەرنامەسازیدا بۆ نیشاندانی بلۆکی کۆد
- لە بیرکاریدا بۆ نیشاندانی کۆمەڵە

ئەم هێما و نیشانانە لە کۆنتێکستی جیاوازدا بەکار دێن و دەتوانن یارمەتیدەر بن بۆ ڕوونکردنەوە و ڕێکخستنی نووسین.

***

دەرەنجام

ڕەچاوکردنی خاڵبەندی دەبێتە هۆی ئەوەی کە نووسەر مەبەستەکەی بەباشی بگەیەنێتە خوێنەر و خوێنەریش بەهەڵە لە مەبەستەکە تێ نەگات.

تێبینی: جگە لە خاڵبەندی گرنگە نووسەر ڕێنووسێکی یەکگرتووش بەکار بهێنێت.

تەواو

خاڵبەندی، نوێکردنەوە: ٢٠٢٤/٠٨/٣٠
نووسین: دیاکۆ هاشمی
دیزاینی بەرگ: ئەمین شکوور
پێداچوونەوە: عەبدوڵڵا عەبدولقادر، ئیدریس هاشمی

ژێدەر:

١. زمان و ئەدەبی کوردی، بۆ پۆلی شەشەمی ئامادەیی، وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ١٩٨٢.
2. Vuxen svenska, etapp 2 & 3, 1988
3. http://www.fritext.se/svmall.html
4. svenska skrivrelger, 2005
5. Artificial intelligence (AI)

ڕوونکردنەوە:

دەستپێکی ئەم بەرهەمە لە سەرەتادا لە ڕێکەوتی ٢٠٠٣/٠٩/٠٦ لەسەر سایتی زانستپەروەرانی کورد (zkurd.org) بڵاو کرایەوە.
پاشان لە بەرنامەی فێرگەی زمانی کوردی لە ڕێگەی سەتەلایتەوە، لە بەرنامەی ئاسۆسات، هەفتەی یەک جار، خاڵ بە خاڵ بەرنامەی لەسەر ئامادە کراوە و چووەتەوە هەموو ماڵێکەوە. زۆر کەس سەرنجی بۆی ڕاکێشا و ئەم ڕێنووسە بووە بە بنەمای نووسینەکانیان.
دواتر لەسەر سایتی یاگەی زمانی کوردی https://diyako.yageyziman.com/ هەم بە شێوەی سەرهێڵ و هەمیش بە شێوەی پی.دی.ئێف بەردەوام نوێ کراوەتەوە و بەخۆڕایی خراوەتە بەردەستی هەمووان. دوایی وەک لە خوارەوە ڕوون کراوەتەوە بە شێوەی کتێب چاپ و بڵاو کراوەتەوە.
گەلێک سایت و کەسایەتیی خاوەنڕا، ئەم ڕێنووسە ڕەچاو دەکەن و زۆر پەسنی باشی ئەم ڕێنووسەیان کردووە.
گرووپە ئایتییە کوردییەکان، بەکارهێنانی ئەم ڕێنووسەیان ڕاسپاردووە. دواتریش ئەکادیمیای کوردی لەبەر گرنگیی ناوەڕۆکەکەی خۆیان لەچاپیان دا.

ڕەوتی گەشەسەندنی ئەم بەرهەمە لە خوارەوە دەبینن:

١. سەرهێڵ: لەسەر سایتی زانستپەروەرانی
٢. سەرهێڵ: یاگەی زمانی کوردی ٢٠٠٣/٠٩/٠٦
٣. چاپ: وەشانخانەی ٤٩ کتێب، سوید، باشوور و ڕۆژهەڵات، ٢٠٢١
٤. چاپ: ئەکادیمیای کوردی، هەولێر، ٢٠٢٤

٢٠٢١/٠٩/٢٥ ٢٠٢٤/٠٢/٢١

سوپاسنامە

بۆ هاتنەدیی ئەم بەرهەمە لە درێژاییی ماوەی زیاتر لە بیست ساڵ، کەسانێکی زۆر ڕاوێژیان پێ کراوە. زۆر پێشنیاری بەسوودیان داوە. کەسانێکی زۆر هەوڵیان داوە ئەم بەرهەمە زیاتر و بەربڵاوتر بگاتە دەستی ئاپۆرەیەکی زۆرتر. بە هیچ شێوەیەک ناتوانم ناوی هەموویان لێرە بهێنم. بە نوێنەرایەتیی هەموو ئەو ئازیزانە، لەم ڕێگەیەوە سوپاسی هەمووان دەکەم:

زۆر سوپاس بۆ پڕۆفیسۆر جەعفەر شێخولئیسلامی بۆ پێداچوونەوەی وردیان، بۆ مامۆستایان عەبدوڵڵا عەبدولقادر و ئیدریس هاشمی بۆ پێداچوونەوەی دەقەکان. ئاراس نوری ئەحمەد و زریان سەرچناری بۆ تێبینییەکانیان و بۆ هەوڵی بەردەوامیان بۆ بڵاوبوونەوەی زیاتری ئەم بەرهەمە.

پڕۆفیسۆر وریا عومەر ئەمین کە بەردەوام لە هەموو سات و کاتێکدا بە دڵۆڤانی و تاقەت و دڵسۆزی، لە وەخت و ناوەختدا، وەڵامی ڕاوێژەکانمی داوەتەوە و پڕ بە دنیایەک سوودم لە خۆی و بەرهەمەکانی بینیوە. سوپاس بۆ مامۆستا فەهمیی کاکەیی، مامۆستا ناسر حسامی و زیاد ئەسعەد بۆ ڕاوێژی بواری زمان. ئاراس نوری و ئاسۆ مەحموودی بۆ ڕاوێژی بواری ئایتی. ئەمین شکوور، بۆ دیزاینی ڕووبەرگ و بەرگی پشتی کتێبەکە و دیزاینی زیاتری هەر بابەتێکی زمانەوانی کە بەجیا بڵاو دەبنەوە.

سوپاس بۆ هەموو ئەو مامۆستایانەی باشوور و بەتایبەت ڕۆژهەڵات کە بەردەوام هەم لە کوردستان و هەم لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان، وانەی کوردی دەڵێنەوە و ئەم ڕێنووسەیان کردووەتە سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراو بۆ وانەوتنەوە.

سوپاسی ئەو سایت و ڕۆژنامە و چاپەمەنییانە دەکەم کە ئەم ڕێنووسەیان کردووەتە سەرچاوە بۆ نووسینەکانیان.

سوپاسی "زانستپەروەرانی کورد" دەکەم کە ئەم ڕێنووسەیان کردووەتە سەرچاوە و ڕایان سپاردووە کە بکرێتە بنەمای هەر نووسینێک. سوپاس بۆ ئەو ئایتیزانانەی کە ئەم ڕێنووسە دەخەنە ناو سیستەمە دیجیتاڵییەکان و

لەو ڕێگەیەوە ئەم ڕێنووسە جێگیرتر بووە و دەبێت. سوپاسی هەموو ئەو تاکەکەسانە دەکەم کە بەردەوام تێبینی و پێشنیاری جوانیان هەبووە و هەمیشە لە نووسینەکانیاندا ئەم ڕێنووسەیان کردووەتە بنەما.
لە کۆتاییدا سوپاسی هەموو ئەو کەسانە دەکەم کە بە تێبینی و وردبینی و ڕەخنە، هەڵەی تایپی و هەڵەی تریان خستووەتە بەرچاو. بەوانە بەرهەمەکە خاوێنتر و دەوڵەمەندتر بووە.
هەروەها سوپاسی هەموو ئەو کەسانە دەکەم کە سااڵنێکە بە پشتیوانی و هاندان و وردبینی، بە الیک و بە دەستخۆشیکردن بەردەوام پشتگەرمییان پێ بەخشیوم کە ئەم هەموو ساڵە لەم ڕێگەیەدا بەردەوام بم.
***
ڕەخنەگر، وەرگێڕ، شاعیر و نووسەری گەورەی کورد، کاک "حەمەسەعید حەسەن" (کە ئێستا سەرۆکی ئەکادیمیای کوردییە)، ڕای خۆی لەسەر کتێبی "پوختەی ڕێنووس و خاڵبەندی" بەم جۆرە بااڵو کردووەتەوە:
"پوختەی ڕێنووس و خاڵبەندی کە (دیاکۆ هاشمی)ی سوێدنشین نووسیویەتی و تازەکی لە باشووری کوردستان بااڵو بووەتەوە، کارێکە هەقە هەموو ئەوانەی نووسین بە زمانی کوردی جێی بایەخیانە، بیخوێننەوە. ددانی پێدا دەنێم، منێک کە دەیان ساڵە بە کوردی دەنووسم، دەیان کتێبم بااڵو کردووەتەوە و لە زۆرینەی خوێنەران وایە بە زمانێکی پوخت دەنووسم، سوودێکی زۆرم لێ بینی، بۆیە ماندووبوونی نووسەرەکەی بەرز دەنرخێنم."

حەمەسەعید حەسەن

***

ڕای مامۆستا ناسر حیسامی، شاعیر و وەرگێڕی گەورەی کورد، لەسەر کتێبی پوختەی ڕێنووس و خاڵبەندی:

ڕێنوێنێکی یەکجار باشە بۆ ئەوانەمان کە بە کوردی دەنووسین و بۆ ئەوانەش کە لەبەر ئەوەی نیگەرانی بەهەڵەنووسینن لەوانەیە بە پارێزەوە دەست بۆ نووسینی کوردی بەرن .
سپاس و دەستخۆشیی زۆرم بۆ کاک دیاکۆی هێژا.

****

Kurdish Orthography And Punctuation: A Short Introduction

لە جیهانێکدا کە نووسینی دروست دەبێتە بنەمای سەدان کاری زانستی و دیجیتاڵی، گرنگە هەموومان بە یەک شێوە و بەبێ هەڵە بنووسین. ئەم کتێبە هەوڵ دەدات نوێترین بڕیارەکانی ڕێنووسی کوردی و گرنگترین ڕێسا جیهانییەکانی خاڵبەندی بەوردی و بە نموونە بخاتە بەردەستی نووسەران، قوتابیان، خوێندکاران، مامۆستایان، دەزگاکانی ڕاگەیاندن، چاپەمەنییەکان و تەنانەت سەرچاوەیەکیشە بۆ نووسینی کتێبەکانی قوتابخانە.

دیاکۆ هاشمی، مامۆستای ڕێنوێنی زمان، سوید